

marife

dini arařtırmalar dergisi

Turkish Journal of Religious Studies

cilt / volume: 25 • sayı / issue: 2 • kış / winter 2025

Ricâl Tenkidinin Rivayet Pratiklerine Etkisi: Süleyman b. Erkam Özelinde Bir İnceleme

The Impact of Rijâl Criticism on Hadith Transmission Practices: A Case Study on Sulaymān b. Arkam

Mustafa ORAL

Arş. Gör. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı
Res. Assist. PhD., University of Karamanoglu Mehmetbey Faculty of Theology, Department of Hadith
Karaman / Türkiye
mustafaoral@kmu.edu.tr | <https://orcid.org/0000-0002-6026-0475>

Article Type / Makale Tipi

Research Article / Araştırma Makalesi

DOI: 10.33420/marife.1743117

Cite as / Atıf: Oral, Mustafa. "Ricâl Tenkidinin Rivayet Pratiklerine Etkisi: Süleyman b. Erkam Özelinde Bir İnceleme". *Marife* 25/2 (2025) 674-703. <https://doi.org/10.33420/marife.1743117>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright / Telif Hakkı: "This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) International License." / "Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır."

e-ISSN: 2630-5550

<https://marife.org/tr/>

Ricâl Tenkidinin Rivayet Pratiklerine Etkisi: Süleyman b. Erkam Özelinde Bir İnceleme

Özet

Bu çalışma, muhaddislerin, zayıf râvilerden uzak durulması yönündeki eğitsel müdahalelerinin etkinliğini bir râvi üzerinden değerlendirmektedir. Araştırma kapsamında örnek olarak seçilen râvi, dönemin muhaddisleri tarafından "Biz gençken hocalarımız ondan uzak durmamızı tembih ederdi" şeklinde uyarılara konu olan Süleyman b. Erkam'dır. Çalışma üç aşamada gerçekleştirilmiştir. Birinci aşamada Süleyman b. Erkam'ın hayatı ve rivayet ettiği hadisler araştırılmıştır. Hayatı ve rivayet ettiği hadisler üzerinden hadisçiliği analiz edilmeye çalışılmıştır. İkinci aşamada hocaları ve öğrencileri araştırılmıştır. Hoca-talebe ilişkileri ile Süleyman b. Erkam'ın hayatındaki bilinmeyen ayrıntılar tespit edilmeye ve hadisçiliği analiz edilmeye çalışılmıştır. Üçüncü aşamada ise elde edilen tüm veriler tartışılarak sonuca ulaşılmıştır. Araştırmanın ilk iki aşamasında tarih, tabakât, ricâl, cerh-ta'dîl ve hadis literatüründen elde edilen nitel veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Bu verilerden bazıları sayısal verilere dönüştürülerek nicelleştirilmiştir. Kaynaklar, Süleyman b. Erkam'ın hayatına dair sınırlı bilgi sunmaktadır. Hakkında yapılan cerh değerlendirmeleri, hayatına dair verilen bilgilerden daha fazladır. Hayatına dair bilgi eksikliğini gidermek amacıyla hoca-talebe ilişkileri merkeze alınarak onun ilmî çevresi ve hadisçiliği analiz edilmiştir. Hocalarının ikamet ettiği bölgeler dikkate alındığında, Süleyman b. Erkam'ın teknik anlamda bir muhaddis olmadığı görülmüştür. Bu durum, onun rivayetlerinin büyük ölçüde rastlantısal ve sınırlı bir öğrenim sürecine dayandığını göstermektedir. Onun hakkında 20 hadis münekkidi 31 görüş belirtmiştir. Bu münekkitler, onun zayıf bir râvi olduğu hususunda görüş birliği içindedir. Onun metrûk bir râvi olduğu, hadis uydurduğu, bu sebeple hadislerinin ihticâc amacı şöyle dursun itibar amacıyla bile yazılmayacağı görüşü genel kabul görmüştür. Süleyman b. Erkam'ın rivayet ettiği 39 hadisin, 22 öğrencisi tarafından nakledildiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte, kaynaklarda rivayetlerine rastlanmayan 29 öğrencisinin de en az birer hadis nakletmesi olması gerektiği düşünüldüğünde, rivayetlerinin en az %42,64'ünün hadis kaynaklarına intikal etmediği anlaşılmaktadır. Bu bulgu, kendisine yöneltilen tenkitlerin büyük ölçüde etkili olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, bazı öğrencilerin, onun, dönemlerinin önde gelen muhaddisleri durumundaki hocalarına ulaşan âlî isnadlar elde etmek istemeleri, ayrıca onun rivayet ettiği garîb/ferd hadislere olan ilgileri sebebiyle bazı rivayetlerine ilgi duydukları anlaşılmaktadır. Özellikle 4./10. asırda garîb hadislere duyulan genel ilgi sebebiyle hadislerinin az da olsa kaynaklarda zikredildiği görülmektedir. Kaynaklarda yer alan rivayetler incelendiğinde görülmektedir ki onun rivayetlerini eserlerine alan musannifler, illetlerini açıklamak, şâhid ve mütâbi' göstermek gibi amaçlarla söz konusu rivayetleri zikretmiştir. Süleyman b. Erkam'ın 39 rivâyetinin 24'ünü (%61,5) eserlerine alan musanniflerin hadisin hemen ardından Süleyman b. Erkam'ın zayıf bir râvi olduğuna dikkat çekmesi de bunu göstermektedir. Dolayısıyla rivayetlerinin bazı kaynaklarda yer alması ona yönelik sakındırmaların etkisiz kaldığı anlamına gelmemektedir. Onun öğrencilerinin yarısından fazlasının sika olması da yapılan tenkitlerin etkisiz kaldığını göstermektedir. Zira muhaddisler, zayıf hadislerle istidlâl, âlî isnad ve garîb rivayet elde etme arzusu, rivayetlerin ziyâde içermesi, farklı tariklerin bir araya getirilmesi, mütâbaat ve i'tibâr sağlama, rivayetlerdeki zaafın ve illetin tespiti, râviler hakkında cerh-ta'dîl değerlendirmesi yapma ve sahîh tarîki tespit etme gibi bazı akademik amaçlarla zayıf hadis rivayet etmektedir. Araştırma bulguları, öğrencilere yönelik önleyici yönlendirmelerinin hadis rivayet süreci üzerinde doğrudan etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırma, hadislerin güvenilir şekilde aktarımına yönelik bu önleyici tedbirin başarı düzeyini bir râvi üzerinden test etmesi açısından önem taşımaktadır. Literatürde benzer bir çalışmanın yapılmaması olması bu önemi pekiştirmektedir. Çalışmanın cerh-ta'dîl faaliyetlerinin genel başarısını ölçmek gibi ciddi bir iddiası yoktur. Tenkit edilen bir râvi üzerinden zayıf râvilerden sakınılması yönündeki uyarıların etkisini görmek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, ricâl ilmi, cerh-ta'dîl, hadis rivayeti, râvi

The Impact of Rijâl Criticism on Hadith Transmission Practices: A Case Study on Sulaymān b. Arkam

Abstract

This study evaluates the effectiveness of the educational interventions of muhaddithūn that warned against transmitting from weak transmitters, by examining a single case. The transmitter chosen as a

sample is Sulaymān b. Arqam, who was the subject of admonitions by scholars of his time, such as: "When we were young, our teachers instructed us to avoid him." The research was carried out in three stages. In the first stage, the life of Sulaymān b. Arqam and the ḥadīths he transmitted were investigated, and his role as a transmitter was analyzed. In the second stage, his teachers and students were examined, with the aim of clarifying obscure aspects of his biography and further assessing his transmission activity. In the third stage, all findings were discussed and evaluated. In the first two stages, qualitative data drawn from historical, ṭabaqāt, rijāl, jarḥ-ta'dīl, and ḥadīth literature were subjected to content analysis, and some of these data were quantified. The sources provide only limited biographical information on Sulaymān b. Arqam, yet the number of critical evaluations about him far exceeds the available biographical details. To compensate for this deficiency, his scholarly milieu and role in transmission were reconstructed through his teacher-student networks. When the locations of his teachers are taken into consideration, it becomes evident that Sulaymān b. Arqam cannot be regarded as a muḥaddith in the technical sense. His transmissions appear largely incidental and based on a limited course of study. Twenty ḥadīth critics expressed thirty-one judgments concerning him, all of which agreed on his weakness as a transmitter. The consensus is that he was a matrūk transmitter who fabricated ḥadīths, such that his reports could not even be cited for corroborative purposes, let alone as authoritative evidence. A total of 39 ḥadīths are attributed to him, transmitted by 22 of his students. However, given that 29 of his students not represented in the sources must also have transmitted at least some reports, it follows that no less than 42,64% of his transmissions failed to reach the ḥadīth corpus. This finding demonstrates the substantial impact of the criticisms directed at him. Nonetheless, some students appear to have transmitted from him due to their desire to obtain 'ālī isnāds that connected them to leading scholars of their time, or out of interest in the gharīb/fard ḥadīths he related. Particularly during the 4th/10th century, when interest in gharīb ḥadīths was prevalent, some of his reports continued to find mention in the sources. Examination of these citations shows that compilers often included his transmissions only in order to expose their defects, provide corroborative evidence (shāhid or mutābi'), or highlight their anomalies. Indeed, 24 of his 39 transmissions (61,5%) were cited alongside explicit notes that he was a weak transmitter. This indicates that the appearance of his reports in the literature does not invalidate the effectiveness of the admonitions against him. Likewise, the fact that more than half of his students were reliable does not imply that the criticisms failed. This is because muḥaddithūn often cited weak ḥadīths for specific scholarly purposes, such as identifying defects ('ilal), collecting variant chains, demonstrating corroboration, evaluating transmitters, distinguishing sound routes, pursuing 'ālī isnāds, or recording unique reports. The findings of this study reveal that the preventative guidance given to students had a direct effect on the process of ḥadīth transmission. The research is significant as it tests the success of such preventative measures through the example of a single transmitter. The absence of similar studies in the existing literature further underscores its value. The study does not claim to measure the overall effectiveness of the jarḥ-ta'dīl enterprise, but rather aims to observe, through the case of one transmitter, the impact of admonitions to avoid weak transmitters.

Keywords: Ḥadīth, 'ilm al-rijāl, jarḥ wa-ta'dīl, ḥadīth transmission, transmitter

Giriş

Muḥaddisler bir taraftan hadislerin farklı tarihlerini toplayıp inceleyerek, diğer yandan münekkitler tarafından yapılan râvi değerlendirmelerini derleyerek rivayetleri sıhhatlerine göre ayırtmış ve sünnet bilgisinin güvenliğini sağlamaya çalışmıştır. Alanın uzmanı muḥaddisler, gerek sika gerek zayıf râvilerden gelen tüm rivayetleri sahih-zayıf ayırımı yapmaksızın yazmıştır.¹ Böylece rivayetlerin muârazası sonucunda hataların, illetlerin ve uydurma rivayetlerin tespiti mümkün

¹ Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-selâm ve aḥbâru muḥaddisihâ ve zikru kuttânihe'l-ulemâ min ğayri ehlihâ ve vâridihâ*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'ûf (Beyrut: Daru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1422/2002), 1/344.

olmuştur.²

Kendi ilmî birikimleri sayesinde bu derinlikli çalışmaları yürüten uzman muhaddisler, hadis ilmüne yeni adım atan öğrencileri ve temel uzmanlık alanı hadis olmayan kişileri zayıf râvilerden hadis almamaları hususunda özellikle uyarılmışlar, zayıf râvilerden rivayet yapmalarına karşı çeşitli önleyici tedbirler almışlardır. Bazı durumlarda, doğrudan isim vererek belirli râvilerden rivayette bulunmamalarını tembihlemiş;³ bazı durumlarda ise zayıf râvilerden rivayet eden şahıslara yönelik sosyal baskı uygulayarak onları bu tutumlarından vazgeçirmeye çalışmışlardır.⁴ Hatta kimi zaman, öğrencilerin zayıf râvilerden aldıkları rivayetleri içeren kitapları yırtarak⁵ veya yakarak⁶ tepkilerini açıkça ortaya koymuşlardır. Öte yandan, hadis uydurduğu tespit edilen kişileri yetkili makamlara şikâyet etmiş, bir kısmının hapsedilmesini sağlamış⁷ ve bazı durumlarda bu tür kişileri ifşa etmek üzere ortak bildiriler yayımlamışlardır.⁸ Tüm bu tutum ve müdahaleler, hem hadis bilgisinin sahih biçimde muhafazasını sağlamak hem de ehil olmayan kimselerin zayıf râviler üzerinden sünnetin otoritesini zedeleyecek rivayet faaliyetlerinde bulunmalarını engellemek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmada, uzman muhaddislerin öğrencileri zayıf râvilerden hadis almamaları yönünde yaptıkları yönlendirme ve uyarıların ne ölçüde etkili olduğunu somut bir örnek üzerinden test etmek amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında örnek olarak seçilen râvi, dönemin muhaddisleri tarafından "Biz gençken hocalarımız ondan uzak durmamızı tembih ederdi"⁹ şeklinde uyarılara konu olan Süleyman b. Erkam'dır (öl. 160/777 civarı). Araştırma kapsamında, tarih, tabakât, cerh-ta'dîl literatürü ile klasik hadis kaynaklarında yer alan nitel veriler toplanmış ve bu veriler analitik bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. İlk olarak, Süleyman b. Erkam'ın bi-

² Ebû Bekir Alî b. Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li ahlâkı'r-râvî ve âdâbî's-sâmi'*, thk. Mahmûd et-Tahhân (Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1403/1983), 334.

³ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, 2/613.

⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, 4/84.

⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, 3/499; Ebu'l-Kâsım Alî b. Hasan İbn 'Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimeşk ve zikru fadlihâ ve ve tesmiyetu men hallehâ mine'l-emâsil ve'ctâze bi nevâhihâ min vâridîne ve ehlihâ*, thk. Muhibbuddîn Ebû Sa'îd Ömer b. Ğarâme el-Amravî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996/1416), 54/16; Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Mizânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963), 3/608; Şihâbüddîn Ebu'l-Fazl Ahmed b. Alî İbn Hacer el-'Askalânî, *Lisânü'l-Mizân*, nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1423/2002), 7/253; Ebu'l-Vefâ İbrahim b. Muhammed Burhânüddîn el-Halebî, *el-Keşfu'l-hâsîs 'ammen rumiye bi vad'i'l-hadîs*, thk. Subhî es-Samerrâî (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb-Mektebetü'n-Nahda, 1407/1987), 236; Ebû Muhammed Takıyyuddîn Ahmed b. Alî el-Makrîzî, *el-Mukaffa'l-kebir*, thk. Muhammed el-Ya'îlavî (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1427/2006), 6/64.

⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, 3/45; Cemalüddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Alî İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî târihi'l-mülûki ve'l-ümem*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ - Mustafâ Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1412/1992), 15/187-188.

⁷ Ebû Ahmed Muhammed b. Muhammed Hâkim el-Kebîr, *el-Esâmî ve'l-kunâ*, thk. Ebû Ömer Muhammed b. Alî el-Ezherî (Kahire: Dâru'l-Fârûk, 1436/2015), 3/437; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, 8/379; Zeynüddîn Ebu'l-Fazl Abdürrahîm b. Hüseyin el-'Irâkî, *Zeylû Mizâni'l-i'tidâl*, thk. Alî Muhammed Mu'avvîd-Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1416/1995), 1/508; İbn Hacer el-'Askalânî, *Lisân*, 3/80.

⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, 12/233-234; İbn Hacer el-'Askalânî, *Lisân*, 5/197.

⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, 10/18.

yografisi incelenmiştir. Devamında, Süleyman b. Erkam'ın hocaları ve talebeleri tespit edilmiş; bu şahıslar hakkında bilgi toplanarak hoca-talebe ilişkileri mercek altına alınmıştır. Bu çerçevede, hem Süleyman b. Erkam'ın ilmî çevresi ve hadis faaliyetleri analiz edilmiş hem de hayatındaki karanlık noktalar aydınlatılmaya çalışılmıştır. Son aşamada ise, onun rivayet ettiği hadisler ve bu rivayetlerin yer aldığı kaynak eserler belirlenmiştir. Böylece, hakkında yapılan uyarılara rağmen rivayetlerinin ne ölçüde hadis kaynaklarına girdiği ortaya koyulmuş; bu yolla, râvi tenkidlerinin ve öğrencilerin zayıf râvilerden uzak tutulmasına yönelik müdahalelerin somut düzeyde başarı sağlayıp sağlamadığı incelenmiştir.

Araştırma, hadis kaynaklarında yer alan nitel verilerin analizi ve yer yer bu verilerin nicel verilere dönüştürülmesi yoluyla, hadis tarihinde uygulanan belirli bir yöntemin etkinliğini ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir. Literatürde bu çerçevede gerçekleştirilmiş benzer bir çalışmanın bulunmaması ise araştırmanın özgünlüğünü ve katkı değerini artırmaktadır. Ancak makalenin, “cerh ve ta'dîl faaliyetlerinin genel başarısını ölçmek” gibi iddialı bir hedefi bulunmamaktadır. Asıl odak noktası, Ashâbu'l-hadis tarafından rivayet güvenliğini sağlamak amacıyla uygulanan ve esas itibarıyla eğitici bir rehberlik niteliği taşıyan hoca müdahalesinin etkisini somut bir örnek üzerinden görmek hedeflenmiştir.

1. Süleyman b. Erkam'ın Hayatı

Hayatı hakkında kaynaklarda çok az bilgi bulunmaktadır. Künyesi Ebû Mu'âz'dır.¹⁰ Doğum tarihi bilinmemektedir. Öğrencisi ve aynı zamanda hocası olan İbn Şihâb ez-Zührî'nin (öl. 124/742), Süleyman b. Erkam'dan daha büyük olduğu ifade edilmektedir.¹¹ Zührî'nin doğumu için 50, 51, 56 ve 58 tarihleri verilmektedir.¹² O halde Süleyman b. Erkam'ın en erken 50 yılından sonra doğduğu kabul edilebilir. Vefât tarihine dair de bir kayda rastlayamadık. Öğrencilerinden Muhammed b. Bekkâr'ın doğum tarihi hicri 145 olarak verilmektedir.¹³ Hadis öğrenimine yaklaşık 15 yaşında başlandığı bilgisi¹⁴ ile bu veriler birlikte değerlendirildiği zaman Muhammed b. Bekkâr, Süleyman b. Erkam'dan en erken hicrî 160 yılı civarında hadis dinlemiş olmalıdır. Dolayısıyla Süleyman b. Erkam 160/777 yılında hayatta olmalıdır.

Kureyş Kabilesinin, Ensârın, Kurayzaoğullarının veya Nadîroğullarının azat-

¹⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, thk. Muhammed b. Sâlih ed-Debbâsî (Riyad: en-Nâşiru'l-Mütemeyyiz, 1440/2019), 4/539; Ebû Ahmed Abdullah İbn uAdî, *el-Kâmil fi du'afâ'i'r-ricâl*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Alî Muhammed Mu'avvid (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997), 4/228; Ebû Hâtîm Muhammed İbn Hibbân el-Büstî, *Kitâbü'l-mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-du'afâ ve'l-metrûkîn*, thk. Mahmûd İbrahim Zâyid (Haleb: Dâru'l-Va'y, 1396), 1/328.

¹¹ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehabi, *el-Kâşif men lehü rivâye fi'l-Kütübi's-Sitte*, thk. Muhammed Avvâme (Cidde: Dâru'l-Kible, 1413/1992), 1/456.

¹² Halit Özkan, “Zührî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/544.

¹³ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, 2/456.

¹⁴ Mustafa Oral, *Bağdat'ta Hadis Öğrenim ve Öğretimi (Kuruluşundan Hicrî 3. Asrın Sonuna Kadar)*, ed. Muhammed Ali Tekin (İstanbul: Kitap Dünyası, 2025), 90.

lısı olduğuna dair görüşler vardır.¹⁵ Basra'da doğmuştur.¹⁶ Yemâme'de ikamet etmiştir.¹⁷ Bağdat'a gidip orada hadis rivayet etmiştir.¹⁸ Bunun haricinde ilim yolculuğu yapıp yapmadığına dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Bununla birlikte Süleyman b. Erkam'ın hadisçiliğini istatistiksel olarak ele alacağımız bölümde bazı verilerinden hareketle onun seyahat haritasını çıkartmaya çalışacağız.

Süleyman b. Erkam'ın hadisçiliğini daha sağlıklı değerlendirebilmek amacıyla hocalarının ve öğrencilerinin hayatları incelenmiş; bu sayede onun ilmî çevresiy-le ilişkileri üzerinden biyografisindeki muğlak noktalar aydınlatılmaya çalışılmıştır. Ancak, incelenen şahısların sayıca fazla olması ve elde edilen verilerin hacimli boyutlara ulaşması nedeniyle, tüm bu bilgilerin metin içerisinde sunulmasının, çalışmayı temel odak noktasından saptırarak bir nevi biyografik antolojiye dönüştürme riski bulunmaktadır. Bu metodolojik sorunun önüne geçmek ve çalışmanın bütüncül yapısını korumak adına, söz konusu verilerin tablolar halinde düzenlenerek sunulmasının daha uygun olacağı değerlendirilmiştir. Böylelikle hem veri bütünlüğü korunmuş hem de okuyucuya analitik bir inceleme imkânı sunulmuştur. Aşağıdaki tablolarda Süleyman b. Erkam'ın hocalarının ve öğrencilerinin kimlik bilgileri, memleketleri, cerh-ta'dîl durumları ve rivayet oranları görülmektedir.

Tablo 1. Süleyman b. Erkam'ın Hocalarının Memleket ve Cerh-Ta'dîl Durumları

Hoca	Memleket veya Rivayet Mahalli	Emîru'l-mü'minîne fi'l-hadîs	Hüccet	İmam	Hâfız	Sika	Leyse bihî be' s	Leyse bi kavî
Ömer b. Abdülazîz (öl. 101/720)	Medine					1		
Hasan el-Basrî (öl. 110/728)	Medine/Basra			1				
Muhammed b. Sîrîn (öl. 110/729)	Basra					1		
Atâ b. Ebî Rabâh (öl. 114/732)	Mekke			1				
Katâde b. Diâme (öl. 117/735)	Basra					1		
İbn Şihâb ez-Zührî (öl. 124/742)	Medine	1	1					

¹⁵ Cemalüddîn Ebu'l-Haccâc Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'ûf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400-1413/1980-1992), 11/351; Ahmed b. Alî İbn Hacer el-'Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb* (Haydarâbâd Dekken: Matba'atu Dâirati'l-Me'ârifî'n-Nizâmiyye, 1325-1327), 4/168; Bedrüddîn Ebü Muhammed Mahmûd b. Ahmed el-'Aynî, *Meğâni'l-ahyâr fî şerhi esâmi ricâli Me'âni'l-âsâr*, thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâil (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1427/2006), 1/459.

¹⁶ İbn Hibbân el-Büstî, *Mecrûhîn*, 1/328; Ebü Cafer Muhammed b. Amr el-'Ukaylî, *ed-Du'afâu'l-kebîr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1404/1984), 2/121.

¹⁷ İbn Hibbân el-Büstî, *Mecrûhîn*, 1/328.

¹⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, 10/18.

Hoca	Memleket veya Rivayet Mahalli	Emîru'l-mü'minine fi'l-hadis	Hüccet	İmam	Hâfız	Sika	Leysе bihi be' s	Leysе bi kavî
Yahyâ b. Ebû Kesîr (öl. 129/747)	Basra/Yemâme		1					
Humeyd b. Kays (öl. 130/747)	Mekke					1	1	1
Sâlih b. Keysân (öl. 130'dan sonra)	Medine					3		
Abdülmelik b. Abdülazîz (öl. 150/767)	Mekke					1		
Velîd b. Müslim (öl. 195/810)	Basra			1	1	1		

Tablo 2. Süleyman b. Erkam'ın, Hocalarından Rivâyet Oranları

Hocaları	Rivayet	Oran
İbn Şihâb ez-Zührî	26	%66,6
Hasan el-Basrî	6	%15,38
İbn Sîrin	4	%10,2
Yahyâ b. Ebû Kesîr	1	%2,56
Humeyd b. Kays el-A'rec	1	%2,56
İbn Cüreyc	1	%2,56

Tablo 3. Süleyman b. Erkam'ın Öğrencilerinin Memleket ve Cerh-Ta'dîl Durumları

Öğrenci	Memleket veya Rivayet Mahalli	Emîru'l-mü'minine fi'l-hadis	Hüccet	İmam	Hâfız	Muhaddis	Şeyh	Mutkin	Esdaku'n-nâs	Sika	Sadıık	Sebt	sâlihü'l-hadis	Leysе bihi be' s	Daîf	Leysе bi kavî	Leyyin	Lâ yukümü'l-hadis	Leysе bi sika	Gayru Me'mûn	Mechûl	Mukâribu'l-hadis	Lâ yuhteccu bih	Seketü anh	Sâkit	Leysе bişey	Müttehем bi'l-keziб	Kezzâb	Me'rûk/metrûkû'l-hadis	Münker-Münkeru'l-hadis	
İbn Şihâb ezZührî (öl. 124/742)	Medine		1	1																											
Ammâr b. Seyf (öl. 160/776)	Küfe								1					2																	2

Öğrenci	Memleket veya Rivayet Mahalli	Emîru'l-mü'minîne f'l-hadis																		
		Hüccet İmam Hâfız Muhaddis Şeyh Mutkîn Esdaku'n-nâs Sika Sadâk Sebt sâlihü' l-hadis Leyse bilhi be' s Daif Leyse bi kavî Leyyin Lâ yukümü'l-hadis Leyse bi sika Gayru Me'mûn Mechûl Mukâribu'l-hadis Lâ yuhteccu bih Seketü anih Sâkit Leyse bişey Müttehem bi'l-keziib Kezzâb Metrûk/metrûkî' l-hadis Münker-Münkeru'l-hadis																		
Süfyan es- Sevrî (öl. 161/778)	Kûfe	2																		
Hammâd b. Seleme (öl. 167/784)	Basra					1														
İsmâil b. 'Ayyâş (öl. 182/798)	Hms					1			1	1	1									
Yahyâ b. Hamza (öl. 183/799)	Dimeşk					2	2		1											
Müseyyeb b. Şerîk (öl. 185/801)	Horasan													2	1					5
Abbas b. Fazl (öl. 186/802)	Musul													1					1	1
Abdürrahîm b. Süleyman (öl. 187/802)	Rey					1			1											
Ali b. Hamza el-Kisâi (öl. 189/804)	Bağdat																			1
Muhammed b. Seleme (öl. 191/806)	Harrân																			1
Yahyâ b. Sa'îd el- Ümevî (öl. 194/809)	Kûfe								2											1

Öğrenci	Memleket		Emîru'l-mü'minîne f'l-hadis																													
	veya Rivayet Mahalli		Hüccet	İmam	Hâfiz	Muhaddis	Seyh	Mutkin	Esdaku'n-nâs	Sika	Sadıak	Sebt	sâllhu' l-hadis	Leyse bilhi be' s	Daif	Leyse bi kavi	Leyyin	Lâ yuknuu'l-hadis	Leyse bi sika	Gayru Me'mün	Mechül	Mukâribu'l-hadis	Lâ yuhteccu bih	Seketü anih	Sâkit	Leyse bişey	Müttehenn bi'l-kezzib	Kezzâb	Metrûk/metrûkî' l-hadis	Münker-Münkeru'l-hadis		
Abdülkuddûs																																
b. Haccâc (öl. 212/827)	Hıms			1	1				2	1		1																				
Esed b. Müsâ (öl. 212/827)	?								2																						1	
Fazl b. Dükeyn (öl. 219/834)	Kûfe										1																					
Ali b. 'Ayyâş (öl. 219/834)	Hıms										1	1																				
Âdem b. Ebû İyâs (öl. 220/835)	Horasan								2																							
Abdullah b. Selm (öl. 221/835)	Basra										1																					
Mansûr b. Ebû Müzâhim (öl. 235/849)	Bağdat										1	2																			1	
Muhammed b. Bekkâr (öl. 238/852)	Bağdat										2	2		1																		
'Âmir b. Seyyâr (öl. 240/855)	Haleb																			1	1										1	
Yahya b. Rayyân (öl. ?)																						1										
İmrân b.	Basra																															

Öğrenci	Memleket veya Rivayet Mahalli	Emîru'l-mü'minîne f'l-hadis Hüccet İmam Hâfiz Muhaddis Şeyh Mutkîn Esdaku'n-nâs Sika Sadûk Sebt sâllhu' l-hadis Leyse bilîh be' s Daif Leyse bi kavi Leyyin Lâ yukûmu'l-hadis Leyse bi sika Gayru Me'mûn Mechûl Mukâribu'l-hadis Lâ yuhteccu bih Seketü anih Sâkit Leyse bişey Müttehem bi'l-keziib Kezzâb Metrûk/metrûkî' l-hadis Münker-Münkeru'l-hadis										
Ma'rûf (öl. ?)												
'Amr b. Muhammed (öl. ?)	Basra							1			1	
Abdülaziz b. Bahr el- Merrûzî (öl. ?)	Merverrûz									1		
Abdülaziz b. el-Bağdâdî (öl. ?)	Bağdat											
Yahyâ b. İmrân (öl. ?)	Bağdat											
Zekeriyyâ b. Yahyâ (öl. ?)	?									1		
İsmâil b. Ebû İsmâil (öl. ?)	?				1		2			1	1	
Sûre b. Hakem (öl. ?)	Bağdat/Kûfe					1						
Ömer b. Necîh (öl. ?)	?							1				
Selm b. Süleyman (öl. ?)	Basra							1	1			
Muhammed b. Hasan (öl. ?)	Basra				1		1	1	1			
Zeyd b. Hubâb (öl. ?)	Kûfe											
İsâ b. Vâkid (öl. ?)	Basra											

Öğrenci	Memleket	veya	Rivayet	Mahalli	Emîru'l-mü'minîne f'l-hadis	Hüccet	İmam	Hâfız	Muhaddis	Seyh	Mutkîn	Esdaku'n-nâs	Sika	Sadûk	Sebt	sâllhu' l-hadis	Leyse bilhi be' s	Daif	Leyse bi kavi	Leyyin	Lâ yuknu'l-hadis	Leyse bi sika	Gayru Me'mûn	Mechûl	Mukâribu'l-hadis	Lâ yuhteccu bih	Seketü anih	Sâkit	Leyse bişey	Müttehem bi'l-keziib	Kezzâb	Metrûk/metrûkû' l-hadis	Münker-Münkeru'l-hadis		
Bişr b.																																			
Muhammed (öl. ?)	Basra/Bağdat								1							1																		1	
Abdürrahîm b. Mûsâ (öl. ?)	Basra																																		
Abdullah b. Bezî' (öl. ?)	?																				1					2									
'Abbâd b. Zekeriyyâ (öl. ?)	?																																		
'Amr b. Humejd (öl. ?)	Dînever															1																		1	

Tablo 4. Öğrencilerinin Süleyman b. Erkam'dan Rivâyet Oranları

Öğrenci	Rivayet	Oran	Cerh-Ta'dîl
Abbas b. Fazl	6	%16,2	Münker/Metrûk
Muhammed b. Seleme	4	%10,8	Sika
Bakiyye b. el-Velîd	3	%8,1	Sadûk
Yahyâ b. Hamza	3	%8,1	Sika/Sadûk
Zührî	3	%8,1	Hüccet/İmâm
Abbâd b. Zekeriyyâ	2	%5,4	-
Zeyd b. Hubâb	1	%2,7	-
Ammâr b. Seyf	1	%2,7	Zayıf/Münker
Abdullah b. Yezîd el-Harrânî	1	%2,7	-
Ebû Nu'aym Fazl b. Dükeyn	1	%2,7	Sika
Abdullah b. Bezî	1	%2,7	Leyyin/Lâ yuhteccu bih
Hammâd b. Seleme	1	%2,7	Sika

Öğrenci	Rivayet	Oran	Cerh-Ta'dil
Amr b. Humeyd ed-Dineverî	1	%2,7	Müttehem bi'l-keziib/Sadûk
Abdürrahîm b. Süleyman	1	%2,7	Sika
Hüseyn b. el-Velîd	1	%2,7	Sika
İshak b. İsmâil Hayyûye	1	%2,7	Sadûk
Âmir b. Seyyâr	1	%2,7	Münker
Abdürrahîm b. Mûsâ	1	%2,7	Mechûl
Bişr b. Muhammed	1	%2,7	Şeyh/Lâ be'se bih/Münkeru'l-hadis
İsâ b. Vâkîd el-Haneffî	1	%2,7	-
Kâsım b. Yahyâ	1	%2,7	Sika
Muhammed b. Himyer	1	%2,7	Sika/Leyse bihi be's/Leyyin/Lâ yuhteccu bih

Araştırmanın, muhaddislerin râvilere yönelik önleyici tedbirlerinin hadis rivayet pratikleri üzerindeki somut etkilerini ortaya koyma hedefi doğrultusunda, üç aşamalı bir metodoloji izlenmiştir: Öncelikle Süleyman b. Erkam'a isnad edilen rivayetlerin tamamı tespit edilmiş, daha sonra bu rivayetlerin yer aldığı kaynakların müelliflerinin hem râvinin şahsına hem de naklettiği rivayetlere dair yaptıkları kritik değerlendirmeler analiz edilmiştir. Son aşamada ise, bu veriler ışığında söz konusu rivayetlerin hadis külliyâtındaki yayılım oranları ve müellifler tarafından hangi amaçlarla ve ne ölçüde kullanıldıkları incelenmiştir. Elde edilen bulgular, aşağıdaki tabloda detaylı bir şekilde sunulmuş ve yorumlanmıştır.

Tablo 5. Süleyman b. Erkam'ın Rivayetlerinin Yer Aldığı Kaynaklar ve Müelliflerin Açıklamaları

Kaynak	Müellifin Hadis Hakkındaki Açıklaması
1. Hadis Tirmizî, "Tahâret", 40 (No. 53); Beyhakî, <i>Sünen</i> , 1/285 (No. 877); Hâkim, <i>el-Müstedrek</i> , 1/256 (No. 550); Darekutnî, <i>Sünen</i> , 1/197 (No. 388)	Tirmizî, bu hadisi zikrettikten sonra hadisin sahih olmadığını, hatta bu konuda sahih hiçbir hadisin bulunmadığını söylemektedir. Süleyman b. Erkam'ın da hadisçiler nezdinde zayıf bir râvi olduğunun altını çizmektedir.
2. Hadis İbn Mâce, <i>Sünen</i> , "Sünnet", 23 (No. 256); Beyhakî, <i>Şu'abu'l-îmân</i> , 9/168 (No. 6435)	-
3. Hadis Beyhakî, <i>Sünen</i> , 4/199 (No. 7409)	Beyhakî, Süleyman b. Erkam hakkında <i>münkeru'l-hadis lâ yuhteccu bih</i> demektedir.
4. Hadis Ebu Nuaym el-İsfahânî, <i>Ma'rife</i> , 4/1817 (No. 4588); Beyhakî, <i>Sünen</i> , 4/199 (No. 7410); Heysemî, <i>Mecma'u'z-zevâid</i> , 3/69 (No. 4374)	-

	Kaynak	Müellifin Hadis Hakkındaki Açıklaması
5. Hadis	Dârekutnî, Sünen, 4/69 (No. 3109); Heysemî, Mecme'u'z-zevâid, 6/291 (10740); Beyhakî, Sünen, 8/110 (No. 16091)	Beyhakî, bu hadisi zikrettikten sonra Süleyman b. Erkam hakkında <i>münkeru'l-hadis lâ yuhteccu bih</i> demektedir.
6. Hadis	Dârekutnî, Sünen, 4/69 (No. 3109); Ebu Nuaym, Ma'rife, 3/1217 (No. 4069)	Ebû Nuaym bu hadisi Süleyman b. Erkam dışında Zührî'den Kurre b. Hayvîl'in de rivayet ettiğini, fakat rivayetinin Süleyman b. Erkam'a muhâlif olduğunu söylemektedir.
7. Hadis	Ebu Nu'aym, Ma'rife, 3/1217 (No. 4069)	-
8. Hadis	Tirmizî, "Nüzûr ve Eymân", 1 (No. 1525); Ebû Dâvûd, "Eymân ve Nüzûr", 22 (No. 3292); Taberânî, el-Mu'cemü'l-evsat, 5/36 (No. 4604)	Tirmizî bunun garîb (ferd) bir hadis olduğunu ifade etmektedir. Nesâî ise Süleyman b. Erkam'ın metrûk olduğunu ifade ettikten sonra Yahyâ b. Ebû Kesîr'in birçok öğrencisinin bu hadiste Süleyman b. Erkam'a muhâlefet ettiğini belirtmektedir.
9. Hadis	Nesâî, "Kasâme", 46 (No. 7030)	Nesâî, Süleyman b. Erkam'ın metrûkü'l-hadis olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Süleyman b. Erkam'ın merfû olarak rivayet ettiği bu hadisi Yûnus b. Yezîd el-Übüllî'nin (öl. 159/775) Zührî'den mürsel olarak rivayet ettiğini ifade etmektedir.
10. Hadis	Hâkim, el-Müstedrek, 1/287 (No. 635); Dârekutnî, Sünen, 1/334 (No. 688)	Hâkim, <i>Müstedrek</i> 'te bu hadisi zikrettikten sonra söz konusu hadisi şahid olarak zikrettiğini, çünkü Süleyman b. Erkam'ın, kitabının sıhhat şartlarına uymayan bir râvi olduğunu söylemektedir.
11. Hadis	Dârekutnî, Sünen, 1/334 (No. 689)	Dârekutnî, hadisi zikrettikten sonra Süleyman b. Erkam'ın zayıf bir râvi olduğunun altını çizmektedir.
12. Hadis	Hâkim, el-Müstedrek, 1/571 (No. 1498)	-
13. Hadis	Dârekutnî, Sünen, 3/83 (No. 2117)	Dârekutnî, bu lafızları Süleyman b. Erkam haricinde kimsenin merfû olarak Rasûlullah'a nispet etmediğini söylemektedir. Yine Süleyman b. Erkam'ın metrûk bir râvi olduğunu vurgulamaktadır.
14. Hadis	Hâkim, el-Müstedrek, 4/454 (No. 8256); Beyhakî, Sünen, 9/572 (No. 19540); Heysemî, Mecme'u'z-zevâid, 5/92 (No. 8328)	-
15. Hadis	Heysemî, Mecme'u'z-zevâid, 2/204 (No. 3245)	
16. Hadis	Taberânî, el-Mu'cemu'l-evsat, 5/48 (No. 4637)	
17. Hadis	Taberânî, el-Mu'cemu'l-evsat, 5/47 (No. 4635); Heysemî, Mecme'u'z-zevâid, 10/53 (No. 16603)	Taberânî, hadisi zikrettikten sonra bu hadisi Zührî'den sadece Süleyman b. Erkam'ın rivayet ettiğini, ondan da sadece Abbas b. Fazl'ın rivayet ettiğini belirtmektedir.
18. Hadis	Taberânî, el-Mu'cemu'l-evsat, 6/31 (No. 5703); Heysemî, Mecme'u'z-zevâid, 5/174 (No. 8897)	Taberânî, bu hadisi Muhammed b. Sîrîn'den, Süleyman b. Erkam dışında kimsenin rivayet etmediğini ifade etmektedir.

	Kaynak	Müellifin Hadis Hakkındaki Açıklaması
19. Hadis	Taberânî, <i>el-Mu'cemu'l-evsat</i> , 6/264 (No. 6366); Heysemî, <i>Mecme'u'z-zevâid</i> , 4/286 (No. 7521)	-
20. Hadis	Taberânî, <i>el-Mu'cemu'l-evsat</i> , 5/47 (No. 4636); Heysemî, <i>Mecme'u'z-zevâid</i> , 7/154 (No. 11591)	Taberânî, bu hadisi Zührî'den, Süleyman b. Erkam dışında kimsenin rivayet etmediğini, ondan da sadece Abbas b. Fazl'ın rivâyet ettiğini ifade etmektedir.
21. Hadis	Ebû Nu'aym, <i>Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtu'l-asfiyâ</i> , 9/251	-
22. Hadis	Taberânî, <i>el-Mu'cemu'l-evsat</i> , 5/48 (No. 4638)	Taberânî, bu hadisi Zührî'den, Süleyman b. Erkam dışında kimsenin rivayet etmediğini, ondan da sadece Muhammed b. Seleme'nin rivayet ettiğini ifade etmektedir.
23. Hadis	Taberânî, <i>el-Mu'cemu'l-evsat</i> , 6/264 (No. 6367); Beyhakî, <i>Şu'abu'l-îmân</i> , 8/446 (No. 6071); Heysemî, <i>Mecme'u'z-zevâid</i> , 5/171 (No. 8876)	Taberânî bu hadisi Zührî'den, Süleyman b. Erkam dışında kimsenin rivayet etmediğini, ondan da sadece Muhammed b. Seleme'nin rivayet ettiğini ifade etmektedir.
24. Hadis	Taberânî, <i>el-Mu'cemu'l-evsat</i> , 6/279 (No. 6411)	Taberânî, bu hadisi Zührî'den, Süleyman b. Erkam dışında kimsenin rivayet etmediğini söylemiştir.
25. Hadis	Taberânî, <i>el-Mu'cemu'l-evsat</i> , 6/280 (No. 6412)	Taberânî, bu hadisi Zührî'den, sadece Süleyman b. Erkam'ın rivayet ettiğini söylemiştir.
26. Hadis	İbn Ebî Hâtim, <i>Tefsîru İbn Ebî Hâtim</i> , 5/1458	-
27. Hadis	Beyhakî, <i>Şu'abu'l-îmân</i> , 7/230 (No. 4925)	Beyhakî hadisi zikrettikten sonra Süleyman b. Erkam'ın zayıf bir râvi olduğunu söylemektedir.
28. Hadis	Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, <i>Müsnedü Ebî Ya'lâ</i> , 7/566 (No. 5574)	-
29. Hadis	Dârekutnî, <i>Sünen</i> , 1/304 (No. 616); Şâfiî, <i>Müsned</i> , 244	Şâfiî bu hadisi zikrettikten sonra mürsel olduğunu, bu hadisi kabul etmediğini söylemektedir.
30. Hadis	Ebu Nu'aym, <i>Ma'rife</i> , 2/765 (No. 2037)	-
31. Hadis	Ebu Nu'aym, <i>Ma'rife</i> , 3/1470 (No. 3726)	-
32. Hadis	Kudâ'î, <i>Müsnedü's-Şihâb</i> , 1/416 (No. 717)	-
33. Hadis	Süyûtî, <i>Câmi'u'l-ehâdis</i> , 14/498 (No. 14816)	Süyûtî, hadisi zikrettikten sonra Süleyman b. Erkam'ın hadisi böyle rivâyet ettiğini; fakat onun zayıf ve metrûk bir râvi olduğunu söylemektedir.
34. Hadis	Süyûtî, <i>Câmi'u'l-ehâdis</i> , 28/333 (No. 31243)	-
35. Hadis	Süyûtî, <i>Câmi'u'l-ehâdis</i> , 39/223 (No. 42393)	Süyûtî, hadisi zikrettikten sonra Süleyman b. Erkam'ın metrûk bir râvi olduğunu söylemektedir.

Kaynak	Müellifin Hadis Hakkındaki Açıklaması
36. Dârekutnî, Sünen, 1/278 (No. 560) Hadis	Dârekutnî, hadisi zikrettikten sonra Süleyman b. Erkam'ın metrûk bir râvi olduğunu söylemektedir.
37. Dârekutnî, Sünen, 1/278 (No. 560) Hadis	Dârekutnî, Süleyman b. Erkam'ın metrûk olduğuna tekrar vurgu yapmaktadır.
38. Beyhakî, Sünen, 7/582 (No. 15089) Hadis	Beyhakî, hadisi zikrettikten sonra Süleyman b. Erkam'ın zayıf bir râvi olduğunu ifade etmektedir.
39. Hâkim, el-Müstedrek, 3/585 (No. 6170) Hadis	-

2. Süleyman b. Erkam'a Yönelik Tenkitler

Süleyman b. Erkam hakkında görüş bildiren 20 hadis münekkidi, onun, hadisleri i'tibar amacıyla bile kullanılamayacak zayıf bir râvi olduğu hususunda görüş birliği içindedir. Onun, haberleri kalb ettiği ve sika râvilerden mevzû haberler rivayet ettiği ifade edilmiştir.¹⁹ Bu durumda o, hadis vaz' etmekle itham edilmektedir. Münker hadisler rivâyet ettiği,²⁰ naklettiği hadislerin çoğunda teferrüd ettiği, kimşenin ona mütâbaat etmediği²¹ söylenmektedir. Onun bu durumu erken fark edilmiş olmalı ki muhaddisler, genç hadis talebelerini ondan hadis almamaları konusunda uyarmıştır.²² Fesevî (öl. 277/890), "Rivayetlerine Karşı Tavır Alınanlar" başlığı altında Süleyman b. Erkam'ın da adını zikretmiştir.²³ Muhammed b. Abdullah el-Ensârî (öl. 215/830) öğrencilik yıllarında hocalarının kendilerine Süleyman b. Erkam'dan uzak durmaları yönünde uyarılarda bulunduğunu haber vermiş ve onun ağır bir suç işlediğini söylemiştir. Fakat suçun mahiyeti konusunda herhangi bir ayrıntı vermemiştir.²⁴ Söz konusu suç, işlediği büyük bir günah olabileceği gibi hadis uydurması da ifade edilmiş olabilir.

Süleyman b. Erkam hakkında Yahyâ b. Ma'în (öl. 233/848) "leyse bi şey (Hiçbir değeri yok)",²⁵ "lâ yesvâ felsen (Beş para etmez)",²⁶ "leyse yesvâ felsen (Beş para etmez)",²⁷ "da'if (Zayıftır)",²⁸ "leyse bi zâk (O kadar sağlam değildir)",²⁹ Abdurrahman b. Yûsuf b. Hırâş (öl. 238/852) "metrûkü'l-hadîs (Hadisleri terk edilmiştir)",³⁰ Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855) "leyse bi şey (Hiçbir değeri yok)",³¹ "ley-

¹⁹ İbn Hibbân el-Büstî, *Mecrûhîn*, 1/328.

²⁰ Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl* (Haydarâbâd Dekken: Matba'atu Meclisi Dâireti'l-Me'ârifî'l-'Usmâniyye, 1271/1952), 4/100; İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, 22/188.

²¹ İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, 22/189.

²² İbn Hibbân el-Büstî, *Mecrûhîn*, 1/328.

²³ Ya'kûb b. Süfyân el-Fesevî, *el-Ma'rîfe ve't-târîh*, thk. Ekrem Ziya Ömerî (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1401/1981), 3/35.

²⁴ İbn Hibbân el-Büstî, *Mecrûhîn*, 1/328.

²⁵ Ebû Zekeriyâ Yahyâ İbn Ma'în, *Târîhu İbn Ma'în*, thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf (Dimeşk: Dâru'l-Me'mûn, ts.), 127; İbn Hibbân el-Büstî, *Mecrûhîn*, 1/328; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/100; İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 4/228.

²⁶ İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 4/228.

²⁷ İbn uAdî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 4/228.

²⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, 10/18.

²⁹ İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, 22/187.

³⁰ İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, 22/189.

³¹ İbn Hibbân el-Büstî, *Mecrûhîn*, 1/328; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/100.

se bi şey lâ yurvâ ‘anhu’l-hadîs (Hiçbir değeri yok, Ondan hadis rivayet edilmez)”,³² “lâ yesvâ hadîsuhû şey’en (Hadislerinin hiçbir değeri yok)”,³³ Muhammed b. Abdullah b. Ammâr (öl. 242/856) “da’îf (Zayıftır)”,³⁴ Amr b. Ali el-Fellâs (öl. 249/864) “leyse bi sika (Güvenilir değildir)”,³⁵ Muhammed b. İsmâil el-Buhârî (öl. 256/870) “terekûhu [(Otoriteler) onu metruk olarak niteledi]”,³⁶ İbrahim b. Ya’kûb el-Cûcânî (öl. 259/873) “sâkt (Güvenilirliği düşmüş)”,³⁷ Müslim b. el-Haccâc (öl. 261/875) “münkerü’l-hadîs (Hadisleri münkerdir/ret edilmiştir)”,³⁸ Ya’kûb b. Şeybe es-Sedûsî (öl. 262/875) “da’îfu’l-hadîs cidden (Hadisleri çok zayıftır)”,³⁹ Ebû Zür’a er-Râzî (öl. 264/878) “da’îfu’l-hadîs zâhibu’l-hadîs (Hadisleri zayıftır, hadislerinin [değeri] kalmamıştır)”,⁴⁰ Ebû Bekir Muhammed b. İshak es-Sagânî (öl. 270/883) “lâ yuhteccu bi hadîsih (Hadisleri delil kabul edilemez)”,⁴¹ Ebû Dâvûd es-Sicistânî (öl. 275/889) “metrûkü’l-hadîs (Hadisleri terk edilmiştir)”,⁴² Ebû Hâtim er-Râzî (öl. 277/890) “metrûkü’l-hadîs (Hadisleri terk edilmiştir)”,⁴³ Ebû İsâ et-Tirmizî (öl. 279/892) “da’îfun ‘inde ehli’l-hadîs (Ehl-i hadis nezdinde zayıftır)”,⁴⁴ Ebû Abdurrahman en-Nesâî (öl. 303/915) “da’îf (Zayıftır)”,⁴⁵ “metrûkü’l-hadîs (Hadisleri terk edilmiştir)”,⁴⁶ “lâ yüktebu hadîsuh (Hadisleri yazılmaz)”,⁴⁷ “münker (ret edilmiştir)”,⁴⁸ Ebû Ali en-Nisâbûrî (öl. 349/960) “metrûkü’l-hadîs (Hadisleri terk edilmiştir)”, Ebû Ahmed el-Hâkim el-Kebîr (öl. 378/988) “metrûkü’l-hadîs (Hadisleri terk edilmiştir)”,⁴⁹ Ebû’l-Hasan ed-Dârekutnî (öl. 385/995) “metrûk (Terk edilmiştir)”,⁵⁰ Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî (öl. 458/1066) “Metrûkü’l-hadîs lâ yuhteccu bih (Hadisleri terk edilmiştir, hadisleri delil olarak kullanılamaz)”,⁵¹ “da’îf (Zayıftır)”,⁵² İbn Hacer el-Askalânî (öl. 852/1449) “da’îf (Zayıftır)”⁵³ demiştir.

³² Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve ma’rifetü’r-ricâl*, thk. Vasiyyullâh b. Muhammed Abbâs (Riyad: Dâru’l-Hânî, 1408/2001), 2/67.

³³ Ahmed b. Hanbel, *İlel*, 2/393.

³⁴ İbn ‘Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, 22/188.

³⁵ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 4/100; İbn ‘Adî, *el-Kâmil fi du’afâ’i’r-ricâl*, 4/228.

³⁶ Buhârî, *et-Târîhu’l-kebir*, 4/539.

³⁷ İbn ‘Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, 22/189.

³⁸ İbn ‘Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, 22/183-184.

³⁹ İbn ‘Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, 22/187.

⁴⁰ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 4/101.

⁴¹ İbn ‘Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, 22/190.

⁴² Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, 10/18.

⁴³ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 4/100.

⁴⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 4/169.

⁴⁵ Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *ed-Du’afâ ve’l-metrûkûn*, thk. Mahmûd İbrahim Zâyid (Haleb: Dâru’l-Va’y, 1396/1976), 48.

⁴⁶ İbn ‘Adî, *el-Kâmil fi du’afâ’i’r-ricâl*, 4/229; İbn ‘Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, 22/184.

⁴⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 4/169.

⁴⁸ İbn ‘Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, 22/184.

⁴⁹ İbn ‘Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, 22/184.

⁵⁰ Ebû’l-Hasan Alî b. Ömer ed-Dârekutnî, *el-İlelü’l-vâride fi’l-ehâdisi’n-Nebeviyye*, thk. Mahfûzurrahmân Zeynullah es-Silefî (Riyad: Dâru Taybe, 1405/1985), 9/108.

⁵¹ Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1424/2003), 4/199.

⁵² Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Şu’abu’l-îmân*, thk. Abdül’alî Abdülhamîd Hâmid (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1423/2003), 7/231.

⁵³ Şihabüddîn Ebû’l-Fadl Ahmed b. Alî İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu’t-Tehzîb*, thk. Muhammed Avvâme

Münekkit	Cerh Lâfzı	Metrûk	Da'ifu' l-hadîs	Zâhibu' l-hadîs	Leyse bi şey	Lâ yesvâ felsen	Da'if	Da'ifu' l-hadîs cidden	Leyse bi zâk	Lâ yurvâ 'anhu' l-hadîs	Lâ yesvâ hadîsuhû şey'en	Leyse bi sika	Sâkit	Terekûhu	Münkeru' l-hadîs	Münker	Lâ yuhteccu bih-bihadîsih
Hâkim el-Kebîr (öl. 378/988)	X																
Dârekutnî (öl. 385/995)		X															
Beyhakî (öl. 458/1066)	X						X										X
İbn Hacer (öl. 852/1449)							X										

Çalışmanın bu bölümünde, zikredilen cerh terimlerinin hadis metodolojisi-
sindeki teknik anlamları ve uygulama alanları incelenecektir. Bu sayede, söz konu-
su terimlerin Süleyman b. Erkam özelindeki kullanım biçimleri değerlendirilerek,
kendisinin hadis rivayet geleneğindeki konumu ve güvenilirlik derecesi ortaya ko-
yulacaktır.

Metrûk - Metrûkü'l-hadîs: Metrûk lâfzı münekkit muhaddislerce üç farklı
manada kullanılmaktadır. Bunlar: Yalancılıkla itham, fîsk, kesretü'l-galat, fartu'l-
gafle gibi ağır bir kusurla tenkit edilen râvinin tek başına rivayet ettiği hadis; ya-
lancılıkla itham edilen râvinin dinin zaruri kaidelerine aykırı olmayan rivayeti; sika
olduğu hiç belirtilmediği halde bir cerh sebebiyle tenkide uğramış râvi için kulla-
nılmıştır.⁵⁴ Böyle bir râvinin rivayet ettiği hadis ihticâc için de i'tibâr için de kulla-
nılmaz.⁵⁵ Süleyman b. Erkam'ın sika râvilerden mevzû haberler naklettiği⁵⁶ ve
büyük bir cürüm işlediği⁵⁷ söylendiğine göre metrûkü'l-hadîs lafzının birinci anla-
mı kastedilerek söz konusu terim kendisi için kullanılmış olmalıdır.

Da'if - Da'ifu'l-hadîs: Da'if, cerhin Irâkî'ye göre dördüncü, Zehebî ve
Sehâvî'ye göre beşinci mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan cerh
lâfızlarından biridir.⁵⁸ Böyle bir râvinin rivayet ettiği hadis i'tibâr amacıyla alınabi-
lir.⁵⁹ Fakat bu terim hadisleri hiçbir şekilde yazılamayacak metrûk râvileri ifade
etmek amacıyla da kullanılmıştır.⁶⁰ Bu terim Süleyman b. Erkam hakkında son an-
lamıyla kullanılmış olmalıdır.

Zâhibü'l-Hadîs: Cerhin, Zehebî ve Sehâvî'ye göre üçüncü, Irâkî'ye göre ikin-

⁵⁴ Abdullah Aydın, *Hadis İstilahları Sözlüğü* (İstanbul: İFAV Yay., 2009), 181.

⁵⁵ Harun Reşit Demirel, *Cerh ve Ta'dil Sözlüğü* (Konya: SAGE Matbaacılık, 2018), 354.

⁵⁶ İbn Hibbân el-Büstî, *Mecrûhîn*, 1/328.

⁵⁷ İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, 22/189.

⁵⁸ Aydın, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, 336.

⁵⁹ Demirel, *Cerh ve Ta'dil Sözlüğü*, 45.

⁶⁰ Ahmet Yücel, *Hadis İlminde Tenkit Terimleri ve İlgili Çalışmalar* (İstanbul: İFAV Yay., 1998), 101.

ci mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan sîgalardan biridir.⁶¹ İbn Ebû Hâtîm ve İbnu's-Salâh'a göre ise cerhin en üst mertebesindeki bir râvi hakkında kullanılan bir lafızdır. Böyle bir râvinin rivayet ettiği hadis hiçbir amaçla alınmaz.⁶² Bu lafız, Süleyman b. Erkam'ın adalet vasfının tamamen ortadan kalktığı anlamına gelmektedir. Bu durum, hadis uydurması ve sika râvilerden münker hadisler rivayet etmesinden kaynaklanmış olmalıdır.

Leyse bi şey: Cerhin, Zehebî ve Sehâvî'ye göre dördüncü, Irâkî'ye göre üçüncü mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan cerh lâfızlarından biridir.⁶³ Tablo 1'de de görüldüğü üzere bu lâfızı kullanan iki münekkitten biri Yahyâ b. Ma'îndir. Demirel'in tespitine göre Yahyâ b. Ma'în bu lâfızı altı farklı râvi grubu hakkında kullanmaktadır. Bunlar: Yalancı ve metrûk râviler, hadisleri reddedilen, gafleti ve şüphesi çok râviler, bid'atçı râviler, hadisleriyle ihticâc edilse de hadisleri tenkide uğrayan râviler, tanımadığı râviler, İbn Ma'în bir yerde tevsîk ettiği râvileri bazen başka bir yerde bu lâfızla tenkit edebilmiştir.⁶⁴ Daha önce ifade ettiğimiz nedenlerden dolayı Süleyman b. Erkam için bu lâfız birinci anlamıyla kullanılmış olmalıdır.

Lâ yesvâ felsen: Fels bozuk para demektir. Bu ibarenin, "beş para etmez" olarak Türkçeye tercümesi mümkündür. Sehâvî'ye göre cerhin dördüncü, Ebû Zür'a'ya göre üçüncü mertebesindeki râviler hakkında kullanılan bir cerh lâfızdır. Haklarında bu lâfız kullanılan râvilerin rivayetleri ihticâc ve i'tibâr amacıyla alınmaz.⁶⁵

Leyse bi zâk: Cerhin Irâkî'ye göre beşinci, Sehâvî'ye göre altıncı mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan cerh lâfızlarından biridir. Böyle bir râvinin rivayet ettiği hadis i'tibâr için alınabilir.⁶⁶

Lâ yurvâ 'anhu'l-hadîs: Bu lâfızda iki durum söz konusudur. Birincisinde bu lâfız bir râvi hakkında cerh ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu lâfızla cerh edilen râviler kendilerinden hadis rivayet edilecek kadar bu işi bilen kimseler değildir.⁶⁷ Yukarıda Süleyman b. Erkam'ın hocaları ve hocalarının memleketleri konusunda ortaya koyulan istatistiksel bilgiler de onun hadis ilminde uzman bir hadisçi; bir başka deyişle hadis ilmini meslek edinen bir râvi olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla bu cerh lâfızı da istatistiksel bilgilerle aynı sonucu vermekte ve Süleyman b. Erkam'ın hadis ilminde muteber bir yeri olmadığını ortaya koymaktadır.

Lâ yesvâ hadîsuhû şey'en: Bu lâfzın kezzâb,⁶⁸ zayıf,⁶⁹ münkerü'l-hadîs,⁷⁰

⁶¹ Aydınlı, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, 335.

⁶² Demirel, *Cerh ve Ta'dil Sözlüğü*, 527.

⁶³ Aydınlı, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, 164.

⁶⁴ Demirel, *Cerh ve Ta'dil Sözlüğü*, 294-297.

⁶⁵ Demirel, *Cerh ve Ta'dil Sözlüğü*, 242-243.

⁶⁶ Aydınlı, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, 164. Bu lâfzın farklı manaları ifade eden kullanımları için bk. Demirel, *Cerh ve Ta'dil Sözlüğü*, 298-299.

⁶⁷ Demirel, *Cerh ve Ta'dil Sözlüğü*, 237.

⁶⁸ Ebû Sa'îd b. Halîl el-'Alâî, *Câmi'u't-tahsil fi ahkâmi'l-merâsîl*, thk. Hamdi Abdülmecîd es-Silefî (Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, ts.), 162.

⁶⁹ İbn Hacer el-'Askalânî, *Tehzibu't-Tehzîb*, 1/352.

⁷⁰ İbn Hacer el-'Askalânî, *Tehzibu't-Tehzîb*, 7/209.

muztaribu'l-hadîs⁷¹ gibi lâfızlarla yan yana kullanılan bir ifâde olduğu görülmektedir.

Leyse bi sika: Zehebî ve Sehâvî'ye göre cerhin üçüncü mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan cerh lâfızlarından biridir. Bu lâfızla tenkide uğrayan bir râvinin rivayetleri hiçbir surette alınmaz.⁷²

Sâkit: Cerhin Zehebî ve Sehâvî'ye göre üçüncü, Irâkî'ye göre ikinci, İbn Hacer'e göre (*Takrîb*'deki sıralamasında) onuncu mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan cerh lâfızlarından biridir. Bu lâfızla tenkit edilen bir râvinin rivayet ettiği hadis hiçbir surette alınmaz.⁷³

Terekûhu: Cerhin Irâkî'ye göre ikinci, Sehâvî'ye göre üçüncü mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan cerh lafızlarından biridir. Bu lâfızla tenkit edilen bir râvinin rivayet ettiği hadis hiçbir surette alınmaz.⁷⁴ Bu lâfzın kullanılma sebebi yalan, yalancılıkla ithâm, fîsk veya kesretü'l-galat olabilir.⁷⁵

Münker: Bu lafız hadis münekkitleri tarafından sekiz farklı anlamda kullanılmıştır. Bunlar: Zayıf râvinin kendisinden daha iyi durumda bulunan râvilere muhâlif olarak rivayet ettiği hadis, çok hata yapan, çok dalgın veya büyük günah işleyen râvinin rivayet ettiği hadis, daha iyi durumdaki râvilerin rivayetlerine aykırı olmasa da sadece zayıf bir râvi tarafından rivayet edilen hadis, sika da olsa bir râvinin tek başına rivayet ettiği hadis, mevzû hadis, kendisi sika olsa da zayıf râvilerden münker hadis rivayet eden râvi, sadece bir hadis rivayet eden râvi, Buhârî'ye göre kendisinden hadis almanın helâl olmadığı râvi.⁷⁶ Süleyman b. Erkam'ın büyük günah işlediği, rivayetlerinin çoğunda teferrüd ettiği⁷⁷ ve sika râvilerden mevzû haberler naklettiği⁷⁸ söylenmektedir. O halde münker lafzı ikinci ve beşinci anlamı kastedilmek üzere Süleyman b. Erkam için kullanılmış olmalıdır.

Münkerü'l-hadîs: Aydınli, münkerü'l-hadisın 5 manaya geldiğini söyler: 1. Cerhin Zehebî'ye göre beşinci, Irâkî'ye göre dördüncü mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan bir cerh ifadesidir. Hadisleri itibar için alınabilir. 2. Çokça münker hadis rivayet eden râvi, bu râvinin rivâyet ettiği hiçbir hadis alınmaz. 3. Buhârî bu lafzı kendilerinden hadis almanın helâl olmadığı râviler hakkında kullanır. 4. Ahmed b. Hanbel bu lafzı garîb hadis rivayet eden ve rivayetinde tek kalan râviler hakkında kullanır.⁷⁹ Süleyman b. Erkam'ın çok fazla münker hadisler rivayet ettiği⁸⁰, münekkitlerden bazılarının ondan hadis rivayet edilemeyeceğini ifade

⁷¹ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî esmâ'ir-ricâl*, 27/205.

⁷² Aydınli, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, 164.

⁷³ Aydınli, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, 271.

⁷⁴ Aydınli, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, 317.

⁷⁵ Demirel, *Cerh ve Ta'dil Sözlüğü*, 317.

⁷⁶ Aydınli, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, 210; Yücel, *Hadis İlminde Tenkit Terimleri ve İlgili Çalışmalar*, 83-87; Demirel, *Cerh ve Ta'dil Sözlüğü*, 380-387.

⁷⁷ İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimesk*, 22/189.

⁷⁸ İbn Hibbân el-Büstî, *Mecrûhîn*, 1/328.

⁷⁹ Aydınli, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, 212-213. Ayrıca bk. Yücel, *Tenkît Terimleri*, 88-91; Demirel, *Cerh ve Ta'dil Sözlüğü*, 380-387.

⁸⁰ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 4/100.

eden cerh lafızları kullandığı⁸¹ ve onun sika râvilerden münker hadisler rivayet ederken teferrüd ettiğine⁸² dair ifadelerden yola çıkarak münkeru'l-hadis lafzının onun hakkında iki, üç ve dördüncü manayı ifade edecek şekilde kullanılmış olabileceği sonucuna ulaşılabilir.

Lâ yuktebu hadîsuh: Dördüncü mertebeden bir cerh ifadesi olmakla birlikte râvi hadis uyduran bir kişi ise altıncı mertebeden bir cerh ifadesi olur. Bu lâfızla cerh edilen bir râvinin hadisi ihticâc ve istîshâd için alınmaz.⁸³

Lâ yuhteccu bih-bihadîsih: Cerhin Zehebî ve Sehâvî'ye göre beşinci, Irâkî'ye göre dördüncü mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan cerh lâfızlarından biridir. Böyle bir râvinin rivayet ettiği hadis i'tibâr için alınabilir.⁸⁴

Değerlendirme

Süleyman b. Erkam'ın hayatı, hoca-öğrenci ilişkileri ve rivayet ettiği hadisler hakkında elde edilen veriler değerlendirilerek tartışılacaktır. Tablo 6'da sunulan verilere göre, söz konusu râvi hakkında 20 hadis münekkidi tarafından toplam 31 değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirmelerden bazıları benzer ifadeler içermekle birlikte, 18 farklı cerh ifadesi kullanılmıştır. İstatistiksel dağılım incelendiğinde, bu ifadelerin %22,58'ini "metrûkü'l-hadîs", %19,35'ini "da'îf", %6,45'ini "leyse bi şey" ve yine %6,45'ini "lâ yuhteccu bih-bihadîsih" terimlerinin oluşturduğu görülmektedir. Kalan 14 cerh ifadesi ise eşit olarak %3,22'lik oranlarda dağılım göstermektedir.

Dikkat çekici bir bulgu olarak, bu terimlerin %27,7'sinin (5 ifade) doğrudan yalancılık ithamı içeren kategorilerde kullanıldığı görülmüştür. Özellikle, daha önce de belirtildiği üzere, Süleyman b. Erkam'ın güvenilir râvilerden mevzû haberler naklettiği yönündeki iddialar, onun rivayet güvenilirliğini ciddi şekilde zedeleyen unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha da çarpıcı olanı, kendisi hakkında kullanılan cerh ifadelerinin %66,6'sının (12 ifade), rivayetlerinin ihticâc ve i'tibâr amacıyla bile kullanılamayacağına işaret etmesidir. Bu değerlendirmelerin çoğunlukla râvinin adâlet vasfına yönelik ciddi şüphelerden kaynaklandığı ve bu doğrultuda alınmış bir ilmî tedbir niteliği taşıdığı anlaşılmaktadır.

Tablo 1'de görüldüğü üzere, Süleyman b. Erkam'ın tespit edilebilen 11 hocası, 4 farklı ilim merkezinde ikamet etmektedir. Bu hocalardan 4'ü Basralı, 1'i Yemâmeli, 3'ü Medinelî ve 3'ü de Mekkelidir. Süleyman b. Erkam'ın Basra ve Yemâme'de farklı dönemlerde ikamet ettiği dikkate alındığında, bu iki şehirdeki hocalardan bir vesile ile hadis dinlemesi doğaldır. Buna karşın, Mekke ve Medine'ye yalnızca hadis tahsili amacıyla gittiği kesin olarak söylenemez. Zira bu iki şehrin aynı zamanda hac ve umre merkezleri olması, onun bu seyahatleri ibadet maksadıyla gerçekleştirmiş ve orada bulunan hocalardan rivayet almış olma ihtimalini düşündürmektedir. Süleyman b. Erkam'ın sadece 11 hocadan hadis dinlemiş olması, bu hocaların 5'inin ikamet ettiği şehirlerde bulunması, diğer 6 hocanın

⁸¹ Ahmed b. Hanbel, *İlel*, 2/67.

⁸² İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimesk*, 22/189.

⁸³ Demirel, *Cerh ve Ta'dîl Sözlüğü*, 237. Ayrıca bk. Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 161.

⁸⁴ Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 161. Ayrıca bk. Demirel, *Cerh ve Ta'dîl Sözlüğü*, 233.

da hac merkezlerinde bulunması onun ilim tahsili amacıyla çeşitli beldeleri dolaşan,⁸⁵ sistemli şekilde hadis öğrenimine yönelen bir râvi olmadığı; dolayısıyla hadis rivayetini meslek edinmiş bir muhaddis profili çizmediği ihtimalini güçlendirmektedir.

Süleyman b. Erkam'ın hadis kaynaklarında yer alan toplam 39 rivayetinin 26'sı (%66,6) Zührî'den, 6'sı (%15,38) Hasan el-Basrî'den, 4'ü (%10,2) Muhammed b. Sîrîn'den, geri kalan 3'ü ise (%2,56'şar oranla) Yahyâ b. Ebû Kesîr, Humejd b. Kays ve İbn Cüreyc'ten nakledilmiştir (bk. Tablo 2). Bu veriler, rivayetlerinin %71,72'sinin Mekke ve Medine merkezli, %28,28'inin ise ikâmet ettiği Basra ve Yemâme bölgesine ait hocalardan alındığını göstermektedir. Bu dağılımdan hareketle, Süleyman b. Erkam'ın sistemli bir hadis tahsil süreci yürütmediği ve teknik anlamda "muhaddis" niteliği taşımadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Zira veriler, onun kendi yerleşim bölgesindeki hadis kaynaklarından yeterince istifade etmediği; buna karşılık, daha çok Hicaz bölgesine hac veya umre amacıyla gerçekleştirdiği ziyaretler sırasında bulunduğu fırsatlarla hadis tahammül ettiği izlenimini uyandırmaktadır. Bu durum, onun rivayetlerinin büyük ölçüde rastlantısal ve sınırlı bir öğrenim sürecine dayandığını göstermektedir.

Tablo 1'deki veriler çerçevesinde dikkat çekilmesi gereken önemli bir husus da şudur ki, Süleyman b. Erkam'ın hadis aldığı hocaların tamamı sika kabul edilen, dönemlerinin önde gelen muhaddisleri ve ilmî otoriteleridir. Bu durum, onun rivayetlerine -münker ve metrûk bir râvi olarak değerlendirilmesine rağmen- hadis kaynaklarında sınırlı da olsa yer verilmesinin muhtemel gerekçelerinden biri olabilir. Öğrencilerin bu büyük hocalara ait rivayetlere ulaşma arzusu, Süleyman b. Erkam'ın bir aktarım aracı olarak tercih edilmesini kısmen açıklayabilir. Ancak, onun hadis ilmindeki problemleri konumu, hadis aldığı hocaların güvenilirliğinden kaynaklanmamaktadır. Bilakis, Süleyman b. Erkam bizzat bu güvenilir râvilerden münker, mevzû yahut şâz nitelikli hadisler rivayet etmiş olması sebebiyle eleştirilmiştir. Dolayısıyla sorunun kaynağı, sened zincirindeki önceki halkalar değil, doğrudan kendisinin rivayet aktarımındaki güvenilirliğidir.

Tablo 1 incelendiğinde, Süleyman b. Erkam'ın hocalarının %72,7'sinin 130/747 yılından önce vefat ettiği görülmektedir. Öte yandan, Tablo 3'te yer alan veriler, öğrencilerinin %97,1'inin 160/776 yılından sonra vefat ettiğini ortaya koymaktadır. Bu kronolojik veriler, Süleyman b. Erkam'ın ilim halkalarındaki konumuna dair önemli bir ipucu sunmaktadır. Nitekim cerh-ta'dîl literatüründe zayıf ve problemleri bir râvi olarak değerlendirilmesine rağmen onun rivayetlerine kısmen de olsa iltifat edilmesinin sebeplerinden biri, öğrencilerin onun aracılığıyla ulaşabilecekleri âlî isnâd imkânı olabilir. Zira genç talebelerin, Süleyman b. Erkam'ın hocalığını yapmış olan büyük muhaddislerden doğrudan hadis rivayet edememeleri durumunda, onun üzerinden bu muhaddislere ulaşmayı arzulamış olmaları muhtemeldir.

⁸⁵ Hadis yolculukları hakkında daha geniş bilgi için bk. Erdoğan Köycü, "Hadis Metinlerinin Tedvîn ve Tasnîfinde Önemli Bir Yere Sahip Olan 'er-Rihle fi Talebi'l-Hadis'in Rolü Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi (IntJCES)* 6/2 (Aralık 2020), 412-413.

Tablo 5'te görüldüğü üzere, Süleyman b. Erkam'a nispet edilen 39 rivayetin çeşitli hadis kaynaklarında yer aldığı tespit edilmiştir. Bu 39 rivayet, onun 22 öğrencisi aracılığıyla nakledilmiştir.⁸⁶ Geriye kalan 29 öğrencisinin de en az birer rivayet aktardığı kabul edilirse, Süleyman b. Erkam'dan gelen rivayetlerin en az %42,64'ünün hadis kaynaklarına intikal etmediği anlaşılmaktadır. Bu oran, çalışmamızın temel konusu olan hoca rehberliğinin işlevselliğini göstermesi açısından dikkate değerdir.

Bununla birlikte, Süleyman b. Erkam'ın bazı rivayetlerinin hadis kaynaklarında yer almış olması, söz konusu sakındırıcı yönlendirmelerin tamamen başarısız olduğu anlamına gelmemektedir. Zira bu rivayetlerin ilgili eserlere alınmış olması, genellikle bu haberlerin "sünnet bilgisi" olarak kabul edildiğini değil; daha çok bazı hadis edebiyatı türlerinin telif mantığı gereği metne dâhil edildiğini göstermektedir. Nitekim Tablo 5'te görüldüğü üzere, bu 39 rivayetin 24'ünü (%61,5) eserlerine alan müellifler, rivayetin hemen ardından Süleyman b. Erkam'ın zayıf ve metrûk bir râvi olduğuna dikkat çekmiş; böylece hadisin sıhhati konusunda okuyucuyu bilgilendirme gereği duymuştur. Geriye kalan rivayetlerin ise yine aynı kaynaklarda yer alması dolayısıyla, müelliflerin Süleyman b. Erkam hakkındaki değerlendirmeyi daha önce yapmış olmaları sebebiyle tekrara düşmemek adına

⁸⁶ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *el-Câmi'u'l-kebir*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dârü'l-Çarbi'l-İslâmî, 1996), "Tahâret", 40 (No. 53); "Nüzûr ve Eymân", 1 (No. 1525); Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003), 1/285 (No. 877); 4/199 (No. 7409); 4/199 (No. 7410); 8/110 (No. 16091); 9/572 (No. 19540); 7/582 (No. 15089); Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, thk. Mustafâ Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1990), 1/256 (No. 550); 1/287 (No. 635); 1/571 (No. 1498); 4/454 (No. 8256); 3/585 (No. 6170); Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, thk. Şu'ayb el-Arnaût vd. (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1424/2004), 1/197 (No. 388); 4/69 (No. 3109); 4/69 (No. 3109); 1/334 (No. 688); 1/334 (No. 689); 3/83 (No. 2117); 1/304 (No. 616); 1/278 (No. 560); Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şu'ayb el-Arnaût vd. (Beyrut: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009), "Sünnet", 23 (No. 256); Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, 9/168 (No. 6435); 8/446 (No. 6071); 7/230 (No. 4925); Ebû Nu'aym el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-sahâbe*, thk. Âdil b. Yüsun el-'Azâzî (Riyad: Dârü'l-Vatan, 1419/1998), 4/1817 (No. 4588); 3/1217 (No. 4069); 4/1981 (No. 4974); 2/765 (No. 2037); 3/1470 (No. 3726); Nuruddîn Ali b. Ebî Bekr el-Heysemî, *Mecme'u'z-zevâid ve menba'u'l-fevâid*, thk. Hüsâmüddîn el-Kudsî (Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1414/1994), 3/69 (No. 4374); 6/291 (10740); 5/92 (No. 8328); 2/204 (No. 3245); 10/53 (No. 16603); 5/174 (No. 8897); 4/286 (No. 7521); 7/154 (No. 11591); 5/171 (No. 8876); Süleymân b. el-Eş'as Ebû Dâvûd es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Şu'ayb el-Arnaût - Muhammed Kâmil Karabelli (Beyrut: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009), "Eymân ve Nüzûr", 22 (No. 3292); Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, thk. Târik b. 'İvâdu'llah - Abdülmuhsin b. İbrâhîm (Kahire: Dârü'l-Haremeyn, 1415/1995), 5/36 (No. 4604); 5/48 (No. 4637); 5/47 (No. 4635); 6/31 (No. 5703); 6/264 (No. 6366); 5/47 (No. 4636); 5/48 (No. 4638); 6/264 (No. 6367); 6/279 (No. 6411); 6/280 (No. 6412); Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb en-Nesâî, *Kitâbü's-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasan Abdülmün'im Şelebî (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1421/2001), "Kasâme", 46 (No. 7030); Ahmed b. Abdullah Ebû Nu'aym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ* (Mısır: Matba'atü's-Sa'âde, 1394/1974), 9/251; Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed İbn Ebî Hâtîm, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'Azîm li İbn Ebî Hâtîm*, thk. Esad Muhammed et-Tayyib (Mekke: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1419), 5/1458; Ahmed b. Ali Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *Müsnedü Ebî Ya'lâ el-Mevsilî*, nşr. Sa'îd b. Muhammed es-Sinârî (Kahire: Dârü'l-Hadîs, 1434/2013), 7/566 (No. 5574); Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfi'î, *el-Müsned* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1400/1979), 244; Muhammed b. Selâme el-Kudâ'i, *Müsnedü's-Sihâb*, thk. Hamdî b. Abdilmeccid es-Silefi (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1407/1986), 1/416 (No. 717); Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Câmi'u'l-ehâdis*, nşr. Ali Cum'a vd., ts., 14/498 (No. 14816); 28/333 (No. 31243); 39/223 (No. 42393).

yeni bir değerlendirmeye yer vermemiş olabilecekleri düşünülmektedir. Süleyman b. Erkam'dan rivayet edilen hadislerin farklı isnadlarla da mevcut olması, musanniflerin onun rivayetlerini eserlerine dahil etme gerekçesi olarak düşünülebilir. Ancak, Süleyman b. Erkam hakkındaki cerh ve ta'dil eleştirileri incelendiğinde, münekkitlerin onun hadislerinin bırakın ihticâc (delil getirme) düzeyinde kullanılmasını, i'tibâr amacıyla dahi yazılamayacağını, bunların şahid veya mütâbî amaçlı kullanılabilecek nitelikte olmadığını açıkça ifade ettikleri görülmektedir. Bu tenkitlere rağmen, Süleyman b. Erkam'a atfedilen 39 rivayetin kaynaklarda yer alması, söz konusu musanniflerin sıhhat önceliklerini aşan, tamamen akademik ve metodolojik amaçlar güttükleri sonucunu vermektedir.

Musanniflerin, eserlerine aldıkları rivayetlerin zayıf olduğunu bizzat belirtmelerine rağmen bu rivayetleri neden metinlerine dâhil ettikleri sorusu akla gelebilir. Bu durumu bazı eserler özelinde değerlendirmek açıklayıcı olacaktır. Örneğin, Tirmizî'nin *el-Câmi'u'l-Muhtasar* adlı eserinin telif amacı yalnızca sahih hadisleri derlemek değildir. Eserin tam başlığı olan *el-Câmi'u'l-muhtasar mine's-sünen 'an Rasûlillâhi sallallahu 'aleyhi ve selleme ve ma'rifetu's-sahîhi ve'l-ma'lûli ve mâ 'aleyhi'l-âmel*, müellifin yalnızca sahih hadisleri değil; aynı zamanda illetli rivayetleri ve amel bakımından itibar edilen (ma'mûlun bih) hadisleri de bir araya getirme gayesi taşıdığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Tirmizî, eserine aldığı bazı rivayetlerin illetli olduğunu bizzat belirtmekte; örneğin Süleyman b. Erkam'ın, hocası Zührî'nin güvenilir talebelerine muhalif rivayetlerde bulunduğunu ifade etmektedir.⁸⁷ Dolayısıyla, zayıf bir râviye ait olsa da hadislerin rivayet tarihindeki konumunu ve farklılıklarını göstermek veya amele konu olan uygulamaların dayanaklarını tartışmak amacıyla bu tür rivayetlere yer verilmiş olması mümkündür.

Benzer şekilde, Dârekutnî de eserini sahih hadislerle illetli olanları ayırt etmek ve bu illetli rivayetlerin taşıdığı kusurları ortaya koymak amacıyla kaleme almıştır. Nitekim eserine verdiği *el-Müctenâ mine's-süneni'l-me'sûre 'ani'n-Nebiyi sallallahu 'aleyhi ve sellem ve't-tenbîh 'ale's-sahîhi minhâ ve's-sakîm ve hilâfi'n-nâkulîne lehâ fî elfâzihâ* başlığı, bu amacı açıkça yansıtmaktadır. Dârekutnî, bu çerçevede Süleyman b. Erkam'a ait rivayetleri zikrettikten sonra hem râviye hem de rivayetlerine yönelik çeşitli tenkitlerde bulunmuştur.⁸⁸ Tablo 5'te de görüldüğü üzere, bu tenkitler doğrudan metinler üzerinden yapılmış ve Süleyman b. Erkam'ın rivayetlerinin zayıflığına dikkat çekilmiştir. Bu durum, müellifin rivayetleri sadece nakletmekle kalmayıp, aynı zamanda onları ilmî açıdan değerlendirme ve okuyucuyu bilgilendirme gayesi güttüğünü göstermektedir.

Süleyman b. Erkam'a nispet edilen rivayetlerin önemli bir bölümünün Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-evsat* adlı eserinde yer aldığı dikkat çekmektedir.⁸⁹ Söz

⁸⁷ Tirmizî, "Nüzûr ve Eymân", 1 (No. 1525).

⁸⁸ Dârekutnî, *Sünen*, 1/197 (No. 388); 4/69 (No. 3109); 4/69 (No. 3109); 1/334 (No. 688); 1/334 (No. 689); 3/83 (No. 2117); 1/304 (No. 616); 1/278 (No. 560).

⁸⁹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 5/36 (No. 4604); 5/48 (No. 4637); 5/47 (No. 4635); 6/31 (No. 5703); 6/264 (No. 6366); 5/47 (No. 4636); 5/48 (No. 4638); 6/264 (No. 6367); 6/279 (No. 6411); 6/280 (No. 6412).

konusu eser incelendiğinde, neredeyse tüm rivayetlerin ferd/garîb olduğu görülmektedir. Bu durum, özellikle 4./10. yüzyıl ve sonrasında ortaya çıkan koleksiyoner nitelikli hadis telif anlayışının bir yansımasıdır. Bu dönemde yaşayan muhaddisler, önceki asırlarda temel hadis malzemesinin büyük ölçüde tedvîn edilip ana kaynaklara kaydedilmiş olmasından ötürü, farklı tasnif yöntemlerine yönelmiştir. Artık sadece sahih hadisleri toplamak yerine, isnad veya metin açısından diğer rivayetlerden farklılık arz eden, özellikle de ‘uluv ve teferrüd yönüyle öne çıkan rivayetleri derleme yoluna gitmişlerdir. Âlî isnâdli ve garîb hadislere duyulan ilgi, muhaddisleri rivayetlerin sıhhat durumunu incelemeksizin —ister sahih ister zayıf, hatta mevzû olsun— farklı niteliklere sahip rivayetleri toplamaya sevk etmiştir.⁹⁰ Bununla birlikte, bu tür faaliyetler tamamen akademik bir uğraştır. Nitekim bu muhaddisler, eserlerine aldıkları zayıf rivayetlerin kusurlarını da kimi zaman açık bir şekilde belirtmiş; okuyucuyu rivayetın sıhhati konusunda bilgilendirme sorumluluğunu yerine getirmişlerdir.

Bazı musanniflerin zayıf râvilerle ait rivayetleri eserlerine alma gerekçesi, bu rivayetleri şâhid, mütâbi‘ veya i‘tibâr mahiyetinde kullanma amacına dayanmaktadır. Nitekim Hâkim en-Nîsâbûrî, Süleyman b. Erkam’a nispet edilen bir hadisi zikrettikten sonra, bu rivayeti sadece şâhid olarak aldığını özellikle belirtmekte; zira Süleyman b. Erkam’ın kendi eserinde benimsediği sıhhat kriterlerine uygun bir râvi olmadığını açıkça ifade etmektedir.⁹¹

Tablo 3’teki verilere göre, Süleyman b. Erkam’ın tespit edilebilen 51 öğrencisinden 26’sı (%50,9) muaddel, 15’i (%29,4) mecrûh ve 8’i (%15,6) meçhul râvilerden oluşmaktadır. Bu dağılım dikkate alındığında, öğrencilerinin yarısından fazlasının sika kabul edilen kimseler olduğu görülmektedir. Bu veriler ışığında, Süleyman b. Erkam’a yöneltilen cerhlerin, onun rivayet faaliyetini tamamen engellemediği, dolayısıyla bazı öğrenciler nezdinde rivayetlerine değer verilmeye devam edildiği düşünülebilir. Ancak bu durumu doğru şekilde değerlendirebilmek için güvenilir râvilerin zayıf râvilerden hadis rivayet etme gerekçelerine kısaca değinmek gerekir. Nitekim muhaddisler, zayıf râvilerden hadis rivayetini sadece aktarılan rivayetlere itimat ettikleri için değil; genellikle başka ilmî ve metodolojik amaçlar doğrultusunda gerçekleştirmişlerdir. Bu amaçlar arasında: zayıf hadislerle istidlâl, âlî isnâd ve garîb rivayet elde etme arzusu, rivayetlerin ziyâde içermesi, farklı tariklerin bir araya getirilmesi, mütâbaat ve itibâr sağlama, rivayetteki zaafın ve illetin tespiti, râviler hakkında cerh-ta’dîl değerlendirmesi yapma ve sahih tarîki tespit etme gibi gerekçeler öne çıkmaktadır.⁹² Bu bağlamda, Yahyâ b. Ma’în’in “Yazarken [ne bulursan] topla, tahdîs ederken ayıkla”⁹³ sözü, muhaddislerin rivayet toplama aşamasında geniş kapsamlı bir yaklaşım benimsediklerini ve bu süreçte

⁹⁰ Muhaddislerin genel yönelimi olarak koleksiyoner hadis yazımı konusunda bk. Mustafa Oral, *Hicrî IV. Asırda Bağdat’ta Hadis İlmî* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2025), 126-139.

⁹¹ Hâkim en-Nîsâbûrî, *Müstedrek*, 1/287.

⁹² Ayşe Esra Ağırakça Şahyar, *Kütüb-i Sitte’den Örneklerle Zayıf Hadis Rivayeti (Metodolojik Anlam ve Yorum)* (İstanbul: Akdem Yayınları, 2011), 43-118.

⁹³ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, 1/344.

sıhhat ölçütlerini her zaman öncelikli tutmadıklarını açıkça ortaya koymaktadır. Aynı şekilde, önemli hadis hafızlarından Ebü'l-Hasan ed-Dârekutnî'nin, hadislerin tarihleri ve râvileri hakkında değerlendirme yapmak amacıyla hem sahih hadisleri hem de zayıf ve illetli hadisleri yazdığı ifade edilmiştir.⁹⁴ Dolayısıyla, Süleyman b. Erkam'dan hadis rivayet eden öğrencilerin, bu rivayetleri doğrudan ihticâc amacıyla değil; yukarıda zikredilen ilmî gerekçeler doğrultusunda nakletmiş olmaları kuvvetle muhtemeldir.

Sonuç

Bu çalışma, hadis tarihinde rivayet güvenliğini sağlamak amacıyla uygulanan önleyici pedagojik rehberliğin ve ricâl tenkidinin rivayet pratikleri üzerindeki somut ve ölçülebilir etkisini Süleyman b. Erkam örneği üzerinden test etme amacını gütmüştür. Elde edilen bulgular, çalışmanın giriş kısmında vadedilen temel amacın net bir çıktısını sunmaktadır: Uzman muhaddislerin zayıf râvilerden uzak durulması yönündeki eğitsel müdahalelerinin, hadislerin sonraki kuşaklara aktarımı üzerinde doğrudan ve güçlü bir caydırıcılık oluşturduğu ortaya koyulmuştur. Bu tespite göre, ricâl tenkidi sadece teorik bir eleştiri faaliyeti olmakla kalmamış, aynı zamanda hadis külliyyatının oluşum sürecini yönlendiren etkin bir filtre mekanizması işlevi görmüştür.

Süleyman b. Erkam hakkında 20 hadis münekkidi tarafından toplam 31 tenkit yapılmıştır. Bu münekkitler, râvinin metrûk ve zayıf olduğu, hatta hadis uydurduğu hususunda görüş birliği içindedir. Hatta rivayetlerinin, i'tibâr için bile kullanılamayacağı genel kabul görmüştür. Çalışmanın nicel bulguları, râviye yönelik bu keskin tenkitlerin rivayet pratikleri üzerindeki etkisini matematiksel olarak kanıtlamıştır: Süleyman b. Erkam'a atfedilen rivayetlerin en az %42,64'ü hadis kaynaklarına intikal edememiştir. Bu oran, muhaddislerin uyarılarının hadis camiası nezdinde dikkate alındığını ve rivayetlerin büyük bir kısmının bilinçli olarak tasfiye edildiğini gösteren somut bir başarı göstergesidir.

Ancak, Süleyman b. Erkam'ın 39 rivayetinin çeşitli hadis kaynaklarında yer alması, tenkitlerin tamamen etkisiz kaldığı anlamına gelmemektedir. Bu noktada, hadis uzmanlarının gözettiği derleme ve aktarım pratikleri arasındaki metodolojik ayrımın önemi ortaya çıkmaktadır. Musannifler, bu rivayetleri eserlerine dahil ederken genellikle akademik amaçları göz önünde bulundurmışlardır. Bu amaçlar arasında illet tespiti, isnad analizi, mütâbaat ve i'tibâr sağlama, âlf isnad elde etme arzusu ve garîb rivayetlere duyulan ilgi yer almaktadır. Nitekim Tirmizî, Dârekutnî ve Hâkim gibi musannifler, rivayeti kaydettikten hemen sonra (rivayetlerin %61,5'inde olduğu gibi) râvinin zayıflığını veya hadisin illetini açıkça belirterek okuyucuyu bilgilendirme sorumluluğunu yerine getirmiştir.

Bu durum, Süleyman b. Erkam'dan hadis alan öğrencilerinin yarısından fazlasının sika râvilerden oluşmasıyla da tutarlıdır. Zira bu güvenilir öğrenciler, rivayetleri doğrudan ihticâc (delil getirme) amacıyla değil; ilmî değerlendirme ve kar-

⁹⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *Câmi*, 2/157.

şılaştırma amaçlarıyla nakletmiş olmalıdır. Yahyâ b. Ma'în'in meşhur sözünde ifade edildiği gibi, uzman muhaddisler rivayet toplama aşamasında her şeyi kaydetme eğilimi göstermiş, ancak aktarma ve hüküm çıkarma aşamasında sıhhat ölçütlerini katı bir şekilde uygulamışlardır. Disipliner bütünlük, zayıf rivayetlerin varlığını inkâr etmek yerine, onların kusurlarını ifşa ederek ve kullanım alanlarını sınırlandırarak sağlanmıştır.

Çalışmanın ulaştığı nihai ve en önemli çıkarım, ricâl tenkidinin sünnet bilgisinin otoritesini zedeleyecek rivayet faaliyetlerini engellemede kritik bir rol oynadığıdır. Kritik edilen bir râvinin rivayetlerinin büyük oranda kaynaklara girmemiş olması, sistemin önleyici tedbir olarak başarısını gösterir. Ancak bu çalışma, genel cerh-ta'dîl faaliyetinin başarısını ölçme iddiasında olmamakla birlikte, hadis ilminde güvenilirliğin sağlanmasına yönelik pedagojik müdahalelerin etkinliğinin bilimsel yöntemlerle incelenebileceğini göstermiştir.

Bu bağlamda, hadis metodolojisinin etkinliğini daha bütüncül bir şekilde anlamak için gelecekteki çalışmalara yönelik aşağıdaki öneriler sunulmaktadır:

1. Karşılaştırmalı Râvi Analizi: Süleyman b. Erkam gibi metrûk seviyesinde tenkit edilmiş bir râvi ile, yalnızca da'îf (zayıf) olarak nitelendirilen ve hakkında öğrencilere yönelik açık bir uzaklaştırma uyarısı bulunmayan başka bir râvi arasında karşılaştırmalı çalışmalar yapılmalıdır. Bu karşılaştırma, tenkit lafızlarının şiddet derecesi ile rivayetlerin literatüre intikal oranı arasındaki korelasyon ortaya koyulabilecektir.

2. Öğrenci Kategori Analizi: Süleyman b. Erkam'dan rivayet eden sika öğrencilerin (örneğin Zührî, Hammâd b. Seleme) bu rivayetleri hangi spesifik akademik amaçlarla kullandıkları derinlemesine incelenmelidir. Rivayetlerin ihticâc mı, yoksa i'tibâr amacıyla mı kullanıldığına dair daha fazla örnek ve bağlam analizi, güvenilir râvilerin zayıf kaynaklara yaklaşım metodolojisini aydınlatacaktır.

Sonuç olarak, bu çalışma, ricâl tenkidinin rivayet pratiklerine olan etkisinin pasif bir kayıt tutma faaliyeti değil, aktif bir disiplin ve koruma sistemi olduğunu göstermiştir. Süleyman b. Erkam vakası, Ashâbu'l-hadîsin, rivayetlerin güvenilirliğini sağlamak için attığı önleyici adımların, hadis külliyatını korumada önemli bir başarı elde ettiğini net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The authors declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Ağırakça Şahyar, Ayşe Esra. *Kütüb-i Sitte'den Örneklerle Zayıf Hadis Rivayeti (Metodolojik Anlam ve Yorum)*. İstanbul: Akdem Yayınları, 2011.
- Ahmed b. Hanbel. *el-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl*. thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbâs. 3 Cilt. Riyad: Dâru'l-Hânî, 1408/2001.
- Alâî, Ebû Sa'îd b. Halîl. *Câmi'u't-tahsîl fi ahkâmî'l-merâsîl*. thk. Hamdî Abdülmecîd es-Silefî. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, ts.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis İstihlâhları Sözlüğü*. İstanbul: İFAV Yay., 2009.
- Aynî, Bedrüddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed. *Meğâni'l-ahyâr fi şerhi esâmî ricâli Me'âni'l-âsâr*. thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâil. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1427/2006.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 3. Basım, 1424/2003.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin. *Şu'abu'l-îmân*. thk. Abdül'alî Abdülhamîd Hâmid. 14 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *et-Târîhu'l-kebîr*. thk. Muhammed b. Sâlih ed-Debbâsî. 12 Cilt. Riyad: en-Nâşiru'l-Mütemeyyiz, 1440/2019.
- Burhanüddîn el-Halebî, Ebu'l-Vefâ İbrâhîm b. Muhammed. *el-Keşfu'l-hâsîs 'ammen rumiye bi vad'i'l-hadîs*. thk. Subhî es-Sâmerrâî. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb-Mektebetü'n-Nahda, 1407/1987.
- Dârekutnî, Ebu'l-Hasan Alî b. Ömer. *el-İlelü'l-vâride fi'l-ehâdisi'n-Nebeviyye*. thk. Mahfûzurrahmân Zeynullâh es-Silefî. 15 Cilt. Riyad: Dâru Taybe, 1405/1985.
- Dârekutnî, Ebu'l-Hasan Alî b. Ömer. *Sünenü'd-Dârekutnî*. thk. Şu'ayb el-Arnaût vd. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1424/2004.
- Demirel, Harun Reşit. *Cerh ve Ta'dîl Sözlüğü*. Konya: SAGE Matbaacılık, 2018.
- Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Süleymân b. el-Eş'as. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Şuayb el-Arnaût - Muhammed Kâmil Karabelli. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009.
- Ebû Nu'aym el-İsfahânî, Ahmed b. Abdullah. *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*. 10 Cilt. Mısır: Matba'atü's-Sa'âde, 1394/1974.
- Ebû Nu'aym el-İsfahânî. *Ma'rifetü's-sahâbe*. thk. Âdil b. Yûsuf el-'Azâzî. 7 Cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1419/1998.
- Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Ahmed b. Alî. *Müsnedü Ebî Ya'lâ el-Mevsilî*. nşr. Sa'îd b. Muhammed es-Sinârî. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1434/2013.
- Fesevî, Ya'kûb b. Süfyân. *el-Ma'rife ve't-târîh*. thk. Ekrem Ziya Ömerî. 3 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1401/1981.
- Hâkim el-Kebîr, Ebû Ahmed Muhammed b. Muhammed. *el-Esâmî ve'l-künâ*. thk. Ebû Ömer Muhammed b. Alî el-Ezherî. 5 Cilt. Kahire: Dâru'l-Fârûk, 1436/2015.
- Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*. thk. Mustafa' Abdülkâdir Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1990.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Alî. *Târîhu Medîneti's-selâm ve ahbâru muhaddisihâ ve zikru kuttânihe'l-'ulemâ min ğayri ehlihâ ve vâridihâ*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'ûf. 17 Cilt. Beyrut: Daru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1422/2002.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Alî b. Sâbit. *el-Câmi' li ahlâkî'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'*. thk. Mahmûd et-Tahhân. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1403/1983.
- Heysemî, Nuruddîn Alî b. Ebî Bekr. *Mecme'u'z-zevâid ve menba'u'l-fevâid*. thk. Hüsâmüddîn el-Kudsî. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1414/1994.
- İrâkî, Zeynüddîn Ebu'l-Fadl Abdürrahîm b. Hüseyin. *Zeylû Mizâni'i-tidâl*. thk. Alî Muhammed Mu'avvid-Âdil Ahmed Abdülmecîd. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1416/1995.
- İbn Ebî Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm li İbn Ebî Hâtîm*. thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib. Mekke: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 3. Basım, 1419.
- İbn Ebî Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. 9 Cilt. Haydarâbâd Dekken: Matba'atu Meclisi Dâireti'l-Me'ârifî'l-'Usmâniyye, 1271/1952.
- İbn Hacer el-'Askalânî, Ahmed b. Alî. *Tehzîbu't-Tehzîb*. Haydarâbâd Dekken: Matba'atu Dâiratu'l-Me'ârifî'n-Nizâmiyye, 1325-1327.
- İbn Hacer el-'Askalânî, Şihâbüddîn Ebu'l-Fadl Ahmed b. Alî. *Lisânü'l-Mizân*. nşr. Abdülfettâh Ebû

- Gudde. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1423/2002.
- İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbüddîn Ebu'l-Fadl Ahmed b. Alî. *Takrîbu't-Tehzîb*. thk. Muhammed Avvâme. Suriye: Dâru'r-Reşîd, 1406/1986.
- İbn Hibbân el-Büstî, Ebû Hâtîm Muhammed. *Kitâbü'l-mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-du'afâ ve'l-metrûkîn*. thk. Mahmûd İbrahim Zâyid. 3 Cilt. Haleb: Dâru'l-Va'y, 1396.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. thk. Şu'ayb el-Arnaût vd. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009.
- İbn Ma'în, Ebû Zekeriyâ Yahyâ. *Târîhu İbn Ma'în*. thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf. Dimeşk: Dâru'l-Me'mûn, ts.
- İbn 'Adî, Ebû Ahmed Abdullah. *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Alî Muhammed Mu'avvid. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997.
- İbn 'Asâkir, Ebu'l-Kâsım Alî b. Hasan. *Târîhu Medîneti Dimeşk ve zikru fadhîhâ ve tesmiyetu men hallehâ mine'l-emâsil ve'ctâze bi nevâhîhâ min vâridîne ve ehlihâ*. thk. Muhibbuddîn Ebû Sa'îd Ömer b. Ğarâme el-Amravî. 80 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1996/1416.
- İbnü'l-Cevzî, Cemalüddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Alî. *el-Muntazam fî târîhi'l-mülûki ve'l-ümem*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ - Mustafâ Abdülkâdir Atâ. 19 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1412/1992.
- Köycü, Erdoğan. "Hadîs Metinlerinin Tedvîn ve Tasnîfinde Önemli Bir Yere Sahip Olan 'er-Rihle fî Talebi'l-Hadîs'in Rolü Üzerine Bir Değerlendirme". *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi (IntJCES)* 6/2 (Aralık 2020), 407-423.
- Kudâî, Muhammed b. Selâme. *Müsnedü's-Şihâb*. thk. Hamdî b. Abdilmecîd es-Silefî. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2. Basım, 1407/1986.
- Makrîzî, Ebû Muhammed Takıyyuddîn Ahmed b. Alî. *el-Mukaffa'l-kebir*. thk. Muhammed el-Ya'lâvî. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1427/2006.
- Mizzî, Cemalüddîn Ebu'l-Haccâc Yusuf. *Tehzîbu'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'ûf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1400-1413/1980-1992.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb. *ed-Du'afâ ve'l-metrûkûn*. thk. Mahmûd İbrahim Zâyid. Haleb: Dâru'l-Va'y, 1396/1976.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb. *Kitâbü's-Süneni'l-kübrâ*. thk. Hasan Abdülmün'im Şelebî. 12 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1421/2001.
- Oral, Mustafa. *Bağdat'ta Hadis Öğrenim ve Öğretimi (Kuruluşundan Hicrî 3. Asrın Sonuna Kadar)*. ed. Muhammed Ali Tekin. İstanbul: Kitap Dünyası, 2025.
- Oral, Mustafa. *Hicrî IV. Asırda Bağdat'ta Hadis İlmi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2025.
- Özkan, Halit. "Zührî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/544-549. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr. *Câmi'u'l-ehâdis*. nşr. Alî Cum'a vd. 13 Cilt, ts.
- Şâfi'î, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs. *el-Müsned*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1400/1979.
- Taberânî, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemül-evsat*. thk. Târik b. 'İvadullah - Abdülmuhsin b. İbrahim. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1415/1995.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *el-Câmi'u'l-kebir*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1996.
- Ukaylî, Ebû Cafer Muhammed b. Amr. *ed-Du'afâu'l-kebir*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1404/1984.
- Yücel, Ahmet. *Hadis İlminde Tenkit Terimleri ve İlgili Çalışmalar*. İstanbul: İFAV Yay., 1998.
- Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed. *Mîzânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *el-Kâşif men lehû rivâye fi'l-Kütübî's-Sitte*. thk. Muhammed Avvâme. Cidde: Dâru'l-Kible, 1413/1992.